

Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 27 MAART 1963 - No. 2381

PROVINCIE FRIESLAND

Bij de Provinciale Planologische Dienst in Friesland wordt gevraagd bij de afdeling onderzoek

een wetenschappelijk medewerker

in de rang van planoloog of planoloog 1e klas.

Vereist wordt een doctoraal examen in één van de sociale wetenschappen, bij voorkeur sociale geografie.

Salaris en rang naar leeftijd en ervaring resp.

f 895,44 — f 1173,— p.m. en

f 1053,52 — f 1381,12 p.m.

(inclusief compensatie A.O.W. en huurcompensatie; exclusief 4 pCt. vakantietoelage).

Sollicitaties — alleen schriftelijk — binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad te richten aan de directeur van het Bureau van de Provinciale Planologische Dienst in Friesland, Tweebaksmarkt 52, Leeuwarden.

R. MEES & ZONEN

Bankiers en assurantiemakelaars
ROTTERDAM

Adviezen
en bemiddeling
inzake
levensverzekeringen
en pensioencontracten

28. April - 7. Mai 1963

Machines, apparaten en
technische uitrustingen

Gebruiks- en verbruiksartikelen

Toegangskarten (Messeausweise) voorlopige
catalogi en nadere inlichtingen:

NEDERLANDS-DUITSE
KAMER VAN KOOPHANDEL

Jan van Nassastraat 3 - Den Haag - Telefoon (070) 24 55 05

In DUITSLAND bedraagt de prijs van een
Messeausweis DM 10,—; in NEDERLAND
zijn zij aan bovenstaand adres tegen

STERK VERLAAGDE PRIJS

verkrijgbaar en geven zij tevens recht op korting
op de treinkosten (alleen op het Duitse traject)
bij aankoop van een retourbiljet.

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut.

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief: f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm. (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgave van
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; H. W. Lambers; J. Tinbergen.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Toerisme in Europa

Tot de curven die onaangenaam verrassend kunnen „knikken”, behoren die van macro- en micro-economische groei. In de Europese vreemdelingenindustrie had men in 1961 zo'n ervaring: de toename van het internationale vreemdelingenverkeer liep van ca. 15 pCt. in 1960 terug tot ca. 8 pCt. in 1961. Vrijwel stabiel bleef het groei-niveau van het onderlinge Europese vreemdelingenverkeer: nl. met resp. ca. 11 pCt. (1961) en 12 pCt. (1960). De geringere groei werd dan ook vooral veroorzaakt door het gedaalde aantal Amerikaanse toeristen. De oorzaken hiervan werden reeds eerder door ons in dit blad behandeld¹⁾. Herinnerd zij o.a. aan de toenmalige Berlijnse spanningen.

Er waren evenwel niet alleen Amerikaanse en politieke „bottle-necks”. Ook in de toeristische branche werd in een aantal sectoren de toestand van „full capacity” bereikt. Vele hotels waren tijdens het hoogseizoen volbezet. Uit de vele andere toeristische gegevens in de jaarlijkse O.E.S.O.-publikatie²⁾ is een kleine keuze gemaakt.

De nevenstaande tabel illustreert de toeristische toppositie van Italië. Het groeipercentage in dit land bleef evenwel beneden het O.E.S.O.-gemiddelde van ca. 8 pCt. Daarentegen beliep de toename in Spanje 22 pCt., hetgeen nog werd overtroffen in Turkije, Griekenland en Zuidslavië met percentages van resp. 37,2, 28 en 23,6. De aantallen aangekomen toeristen in deze 3 landen waren resp. ruim 129.000, 440.000 en 1.079.000. Nederland bleef met 3,4 pCt., in tegenstelling tot België, beneden het O.E.S.O.-groeigemiddelde³⁾. West-Duitslands groeipercentage was zelfs negatief.

Relatering aan andere betalingsbalansbestanddelen geeft een indruk van de economische betekenis van het toerisme. Het Spaanse handelsbalanstekort van \$ 300 mln. werd overtroffen door het toeristisch surplus van \$ 331 mln. Oosten-

rijks handelsbalanstekort werd voor ca. 80 pCt. toeristisch gedekt. Het toeristisch overschot in Italië stemde vrijwel overeen met het betalingsbalansoverschot van \$ 643 mln. In Frankrijk was het toerisme de belangrijkste exportindustrie na die van ijzer- en staalprodukten. In Groot-Brittannië en West-Duitsland overtroffen echter de toeristische bestedingen die van de ontvangsten.

De geringere groei van het aantal vliegende reizigers op de route N.-Amerika-Europa in 1961 is algemeen bekend. De toename van het verkeer op de belangrijkste Europese

luchthavens bleef evenwel in dat jaar met 21 pCt. t.o.v. 1960 vrijwel stabiel. De spoorwegen voelden de vliegende concurrent vooral op de langere afstanden. Op de middenafstanden en met „car-sleepers” waren haar resultaten evenwel gunstig. Op de wegen groeide het aantal personenauto's; het autobusvervoer bleef nagenoeg onveranderd. Interessant is de volgende raming van transportgebruik in pCt. van de aantallen toeristische passagiers, die Spanje en Italië binnentrokken:

Landen	Aantal aangekomen toeristen i. 1961		Toeristische ontvangsten en uitgaven (x \$ 1 mln.) in 1961		
	Aantal in 1961 x 1.000	1961 in pCt. van 1960	Ontvangsten	Uitgaven	Saldo
<i>Grensregistratie</i>					
Italië	9.600	105,5	755	108	+ 647
Spanje	6.641	122,4	385	54	+ 331
Frankrijk	5.800	103,3	565	399	+ 166
Verenigd Koninkrijk	1.834	109,3	577	636	- 59
<i>Hotelregistratie</i>					
Zwitserland	5.368	108,5	342	132	+ 210
West-Duitsland	5.231	95,5	506	897	- 391
Oostenrijk	4.973	109,2	278	60	+ 218
België	2.140	110,8
Nederland	1.526	103,4	160	155	+ 5

Opn.: Wegens gebrek aan uniformiteit zijn de gegevens der landen niet exact vergelijkbaar.

	weg	spoor	zee	lucht
Italië	70	24	2	4
Spanje	66	12	14	8

De genoemde „full capacity” van hotels vergrootte de wenselijkheid van vakantiespreiding. In een aantal landen werd op dit gebied iets concreets gedaan en bereikt; voor Nederlandse oren een vreemd geluid. In België had de „vakantie in juni”-campagne na 1960 ook in 1961 succes. In Frankrijk werd in de industriële sector vakantiespreiding reeds in belangrijke mate werkelijkheid. Ook in Noorwegen en Groot-Brittannië werd vooruitgang geboekt.

Voor Nederland zou de O.E.S.O. voor het toekomstig verslag over 1962 de volgende zinsnede uit de onlangs ingediende toeristische nota kunnen citeren: „De bevordering van de vakantiespreiding is in 1962 in een impasse geraakt”. Gelukkig deelde de nota eveneens mede dat over dit onderwerp een adviesaanvraag naar de S.-E.R. werd gestuurd. Is er dan nog reden voor defaitisme?

M. H.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Toerisme in Europa	303	Het landbouwprijspeil in de E.E.G., door Drs. J. Th. Adolfse	314
Over woningbehoefte en woningtekort, door Prof. Dr. Ir. H. G. van Beusekom	304	Boekbespreking:	
Woningtekort en woningbehoefte, door Ir. H. M. Buskens	307	Charles P. Schleicher: International relations: cooperation and conflict, bespr. door Prof. Dr. B. H. M. Vlekke	316
Waardevastheid en welvaartsvastheid van ondernemingspensioenen, door J. M. C. de Weert	308	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman ..	317
De functie van de farmaceutische groothandel, door Prof. Dr. W. J. van de Woestijne	310	Recente publikaties	318

Volgens het Ministerie van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid bedroeg ultimo 1961 het woningtekort 73.000. In de „Bouwnota '62" van het Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid wordt het tekort voor dit tijdstip volgens „de integrale en dynamische methode" voor het bepalen van de gewenste woningvoorraad berekend op 260.000 woningen. Het eerstgenoemde tekort is exclusief een woningreserve van minimum 60.000 woningen. Brengt men deze reserve mede in rekening, dan staan dus tegenover elkaar een tekort van 133.000 woningen volgens het Ministerie en een tekort van 260.000 woningen volgens de Bouwnota. Schrijver vraagt zich af, of de Bouwnota de werkelijke situatie heeft blootgelegd. Zijn conclusie luidt, dat men volgens de gebruikte methode, al wordt zij ook integraal en dynamisch genoemd, geen woningbehoefte en geen woningtekort kan bepalen.

Over woningbehoefte en woningtekort

De grootte van het woningtekort is de laatste tijd weer bijzonder in de belangstelling gekomen door de publikatie van de Bouwnota 1962 van het Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid. Bij het gereedkomen van de miljoenste woning in november jl. heeft het Ministerie van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid in een persdocumentatie medegedeeld, dat op 1 januari 1962 het statistisch woningtekort rond 73.000 bedroeg. Hiertegenover heeft de directeur van het Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid bij de presentatie van de Bouwnota 1962 voor de televisie op omstreeks 12 december jl. gesteld, dat het tekort op 1 januari 1962 260.000 bedroeg.

„Het tekort inclusief een woningreserve" — zo lezen wij op blz. 188 van de Nota — „bedroeg ultimo 1961, berekend volgens de integrale en dynamische methode voor het bepalen van de gewenste woningvoorraad, minstens 260.000 woningen. Volgens de Minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid was er op dat tijdstip een tekort van 73.000 woningen. Dit tekort is exclusief een woningreserve van minimum 60.000 woningen". Brengt men deze reserve mede in rekening, dan staan dus tegenover elkaar een tekort van 133.000 woningen volgens het Ministerie en een tekort van 260.000 woningen volgens de Bouwnota.

Dit moet op de niet ter zake kundige lezer een vreemde indruk maken. Sommigen zien hierin zelfs een poging om het geringe succes van bepaalde overheidsmaatregelen te verdoezelen. De Bouwnota zou dan de werkelijke situatie hebben blootgelegd. De vraag mag worden gesteld, of dit inderdaad het geval is.

Het begrip „woningtekort" lijkt een uiterst eenvoudig begrip. Het is immers het aantal gezinnen verminderd met het aantal beschikbare woningen. Maar zo eenvoudig is het bepaald niet. Bij de telling van het aantal woningen stuit men reeds dadelijk op onzekerheden. Over de grote meerderheid bestaat geen verschil van mening. Wel echter over de woningen zonder eigen straatdeur, de zgn. deelwoningen, de afzonderlijk verhuurde gedeelten van grote

woonhuizen enz. Een even grote onzekerheid bestaat ten aanzien van de woningbehoevende huishoudingen, met name de alleenwonenden en de potentiële huishoudingen.

Bij de publikatie van de uitkomsten van de Woning- en Gezinstelling 1947 heeft het C.B.S. dan ook ten aanzien van het aantal woningen drie en ten aanzien van het aantal huishoudingen twee veronderstellingen gemaakt. Hieruit resulteerden zes tekortcijfers. Het aantal woningen in eigenlijke zin bedroeg 2.050.000. Telde men de deelwoningen mee, dan kwam men op 2.081.000 en met inbegrip van de noodwoningen op 2.102.000. Het aantal huishoudingen bedroeg 2.372.000. Trok men echter de inwonende alleenwonenden af, dan kwam men op 2.340.000. Zo kwam men tot de volgende tekortcijfers (zonder woningreserve):

Aantal woningbehoevende eenheden	Woningtekort bij een woningvoorraad van:		
	2.050.000	2.081.000	2.102.000
2.372.000	322.000	291.000	270.000
2.340.000	290.000	259.000	238.000

Het is duidelijk, dat met zes tekortcijfers, waarvan het hoogste en het laagste 84.000 uiteenlopen, bezwaarlijk valt te werken. Men is dan geneigd het gemiddelde te nemen, maar heeft dan geen enkele zekerheid dat men de werkelijkheid voldoende benadert.

Enkele jaren later is het Ministerie gaan werken met het begrip *statistisch tekort*, waaronder feitelijk wordt verstaan het aantal geregistreerde samenwoningen. Hiervan zijn er nog 60.000 afgetrokken, die uit traditie of economische noodzaak als blijvend worden beschouwd. Samenwoningen, waarbij één der partijen een alleenstaande is, zijn alleen geteld, wanneer de alleenstaande hoofdbewoner is. Geen rekening is gehouden met de voor een normaal functionerende woningmarkt nodige reserve en ook niet met de potentiële huishoudingen, d.w.z. de huishoudingen,

die bij een iets ruimere woningmarkt zullen worden gevormd; hetzij door huwelijk, hetzij doordat alleenstaanden een zelfstandige woning betrekken. Het begrip *statistisch woningtekort* vertegenwoordigt dus het uiterste minimum, dat wij nodig hebben, de meest optimistische voorstelling van zaken.

Het bezwaar tegen dit begrip is, dat men het *niet isoleren kan*. Immers, men moet zich niet voorstellen, dat men door het bouwen van de ontbrekende 73.000 woningen juist alle samenwoningen zou opheffen om daarna aan de vorming van een reserve en de huisvesting van de potentiële huishoudingen te gaan werken, om nog niet te spreken van de vervanging van krotten. Leegstaande woningen zijn er nu al en zij zullen er ieder jaar meer komen, naar mate het tekort verder wordt ingehaald. Immers, er komt dan wat meer bewegingsruimte en beweging betekent, dat er meer woningen tijdelijk leegstaan. Ook de potentiële huishoudingen wachten niet, totdat iedere samenwoning opgeheven is. Ook een alleenstaande kan een flat kopen, die voor een gezin was bedoeld. En ook nu reeds wordt ieder jaar een aantal woningen, zowel door krotopruijing als door cityvorming of anderszins, aan de markt onttrokken. Dit aantal neemt van jaar tot jaar toe.

Wat wij dus ieder jaar bouwen boven hetgeen nodig is voor de toenemende behoefte — in 1961 was dit blijkens het verslag van de C.D.V. 13.000 woningen — komt dus gelijkelijk ten goede aan de geregistreerde samenwoningen, aan de potentiële huishoudingen en aan de leegstand. Het is dan ook een misverstand, te menen dat bij de hui-

dige jaarlijkse produktie in de komende jaren het statistisch tekort (73.000 woningen) vóór 1970 opgeheven kan zijn en dat men dan kan beginnen aan het vormen van een reserve en het voorzien in de woonbehoefte der potentiële huishoudingen. Neen, deze elementen lopen door elkaar heen en voltrekken zich gelijktijdig. De Minister heeft dan ook op 19 december jl. in de Tweede Kamer gezegd: „Ik kan het niet alleen niet geloven, maar vind het zelfs gevaarlijk om te veronderstellen, dat het in 1970 met de woningnood gedaan zal zijn”. Dit is geen defaitisme, maar werkelijkheidszin.

Wanneer wij per jaar 15.000 woningen inlopen — in 1961 en 1962 hebben wij dit aantal zelfs niet gehaald en in het zo ongunstig begonnen jaar 1963 halen wij het ook niet — dan duurt het zeker nog 12 tot 15 jaar voordat een bevredigende toestand op de woningmarkt zal zijn verkregen. En dan zitten wij nog met honderdduizenden krotten, die dringend moeten worden vervangen. Ik vind daarom het isoleren van één der elementen van het woningtekort — al is het dan het meest nijpende — onder de naam „statistisch woningtekort” weinig gelukkig. De gemeentebesturen komen dan dadelijk naar voren met hun cijfers van ingeschreven woningzoekenden. Voegt men deze getallen voor 15 of 20 grotere gemeenten bijeen, dan komt men reeds aanzienlijk hoger dan de 73.000 van het Ministerie. Daarmee vestigt men de indruk, dat het Ministerie opzettelijk met te lage cijfers werkt, doch men vergeet te zeggen, dat het begrip „ingeschreven woningzoekende” totaal iets anders is dan „ontoelaatbare samenwoning”.

Het zou daarom juister zijn, indien in het tekortcijfer ook een woningreserve van laten wij zeggen 60.000 was opgenomen en indien in ieder geval ook rekening was gehouden met de potentiële woningbehoevende huishoudingen. Het is intussen uitermate moeilijk, voor deze laatste een cijfer te noemen, zodat het eindcijfer toch weer een zeer onzeker karakter krijgt. In de zojuist verschenen publikatie van het C.B.S. betreffende de huisvestings-situatie op 31 mei 1960 aan de hand van de uitkomsten van de 13e Volkstelling worden wel zo volledig mogelijke gegevens verstrekt over de woningvoorraad en de aantallen huishoudens en alleenstaanden, doch wordt *geen tekortcijfer* berekend.

Uit deze cijfers blijkt, dat ruim 104.000 huishoudens inwoonden wegens woningnood, 35.000 om andere redenen, terwijl 73.000 niet-zelfstandige huishoudens inwoonden. Omtrent de toekomstige woningbehoefte van deze laatste, zomede van de 124.000 inwonende alleenstaanden, is *geen enkele veronderstelling* te maken, terwijl wij toch weten, dat bij een ruimere woningmarkt een deel hiervan zich als woningvragend zal melden. De grote onzekerheid over deze potentiële woningbehoefte heeft het C.B.S. ervan weerhouden zelf een tekortcijfer te berekenen.

Moeten wij dit standpunt als juist erkennen? Of vinden wij het verlossende woord in de Bouwnota 1962, die op blz. 48 stelt, dat het berekende woningtekort ultimo 1960, volgens de integrale en dynamische methode voor het bepalen van de woningbehoefte, *ca. 280.000 woningen* bedroeg tegenover een door het Ministerie vastgesteld statistisch woningtekort van *85.000 woningen?*¹⁾

Men zou kunnen denken, dat de Bouwnota uitgaat van het statistisch tekort als minimum en van een reserve van

¹⁾ Ter voorkoming van misverstand zij opgemerkt, dat deze cijfers betrekking hebben op de toestand van 31 december 1960, terwijl de eerder genoemde cijfers 260.000 en 73.000 betrekking hebben op 31 december 1961.

STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

opgericht 1929

Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6, tel. (010) 5 65 20

Het Nederlandsch Economisch Instituut verricht research met het doel te komen tot in de praktijk uitvoerbare oplossingen voor vraagstukken op het gebied van:

Europese integratie	ruimtelijke ordening
afzet en prijs	investeringsplanning
vestigingsplaats	verkeer en vervoer
rentabiliteit en kostprijs	gemeentefinanciën
structuur van bedrijfstakken	ontwikkelingsprojecten
conjunctuur	industrialisatie
loon- en salarisbeleid	arbeidsmarktverhoudingen
efficiency	consumptiegevoonten

Deze en soortgelijke onderzoekingen worden verricht door een omvangrijke en ervaren wetenschappelijke staf welke, waar gewenst, samenwerkt met specialisten uit andere vakgebieden.

Oprachten worden aanvaard van het bedrijfsleven, de overheid en instellingen, zowel in binnen- als buitenland.

60.000, als genoemd op blz. 188 van de Nota, en daarenboven van een betrouwbare berekening van de overige factoren. Dit is bepaald *niet het geval*. De Nota berekent op een geheel andere wijze de theoretische woningbehoefte in 1960 en stelt deze op 3.180.000 woningen. Aangezien de aanwezige voorraad 2.900.000 bedroeg, was er dus een tekort van 280.000 woningen. Het cijfer 2.900.000 is ontleend aan het C.B.S.²⁾ Hoe komt de Nota echter aan een behoefte van 3.180.000? Dit cijfer blijkt te zijn bepaald door het geschatte bevolkingscijfer te delen door de geschatte gemiddelde woningbezetting. Dit gebeurt vreemd genoeg via bevolking en woningbezetting in het jaar 2000³⁾.

Voor het bevolkingscijfer in 2000 worden zonder verdere toelichting als grenzen 17 mln. en 20 mln. aangehouden. Als gemiddelde wordt gewerkt met 18 mln. Bijzondere aandacht wordt besteed aan „het veronderstelde verloop van de gemiddelde woningbezetting”, die „een belangrijke factor bij de verkenning van de toekomstige woningbehoefte” vormt. Deze gemiddelde bezetting was in 1900 nog 5,04, in 1960 was zij gedaald tot 4. De Nota noemt als veronderstellingen voor de gemiddelde bezetting in 2000: 3,10; 3,20; 3,30 en 3,40. De berekeningen worden gebaseerd op de beide uitersten 3,10 en 3,40. Terug rekenende komt men dan voor 1960 op een gewenste bezetting van onderscheidenlijk 3,63 en 3,75. Bij een bevolking van 11.556.000 op 31 december 1960 was dan de woningbehoefte 11.556.000 gedeeld door 3,63 of door 3,75, dat is 3.180.000 of 3.080.000 en het tekort bij een voorraad van 2.900.000 dus 280.000 of 180.000 woningen.

De Nota noemt het eerste van deze cijfers als *het woningtekort*. Met precies evenveel recht kunnen wij het op het tweede houden. Immers, omtrent de gemiddelde woningbezetting bij voldoende woningvoorraad kunnen wij slechts veronderstellingen maken. Wij weten dat zij in 1939 op 4,02 het laagst bekende punt bereikte en er is alle reden om aan te nemen, dat zij in de komende periode verder in de richting van 3 zal dalen. Maar of zij in 2000 nu 3,1 of 3,4 zal zijn, daarover kunnen wij nu nog geen verstandig woord zeggen.

De Bouwnota vermeldt op blz. 39 dat ik in een publikatie van ongeveer 20 jaar geleden aan de woningbezetting als factor voor de woningbehoefte aandacht zou hebben besteed. Dit is inderdaad het geval. Het ging toen echter om een globale schatting op korte termijn (1950) op een tijdstip midden in de oorlog, toen de rijksdiensten ge-

²⁾ Meer nauwkeurig 2.891.800.

³⁾ Op deze merkwaardigheid is ook reeds gewezen door collega Van de Woestijne in „E.-S.B.” van 9 januari jl. Ook hij maant tot voorzichtigheid bij het trekken van conclusies uit de Bouwnota.

evacueerd waren en niet over actuele gegevens kon worden beschikt. Geboorte-, sterfte- en huwelijkscijfers weken aanmerkelijk af van het gemiddelde, kortom er was voor het maken van een prognose geen enkel betrouwbaar gegeven. Noodgedwongen heb ik toen met de gemiddelde gezinssterkte gewerkt, doch met nadruk gestipuleerd, dat een betrouwbare schatting slechts zou kunnen worden gemaakt aan de hand van een diepgaande demografische studie. De nadien verrichte studie en de opgedane ervaring hebben echter wel geleerd, dat er voor de bepaling van de woningbehoefte in een andere richting moet worden gezocht.

Er is behalve de gemiddelde woningbezetting nog een onzekere factor. Het C.B.S. heeft in 1951 een bevolkingsprognose gepubliceerd, die voor 1980 op een bevolkingscijfer van maximum 13.812.000 en minimum 12.260.000 kwam. Reeds in 1954 echter moest een herziene berekening worden gepubliceerd, zulks in verband met de inmiddels beschikbaar gekomen gegevens omtrent de werkelijke bevolkingsontwikkeling. Deze leverde voor 1981 een maximum van 15.373.000 en een minimum van 13.168.000 met een werkgemiddelde van 14.270.000, terwijl het werkgemiddelde voor 1981 volgens de eerste prognose 13.118.000 bedroeg. Dit betekent dus, dat de prognose voor 1981 in drie jaar met meer dan 1 mln. moest worden verhoogd.

Uit deze gebeurtenissen blijkt, dat een bevolkingsprognose zelfs op korte termijn *grote onzekerheden* bevat. Het maken van een prognose voor de bevolking in 2000 bevat zoveel onzekerheden ten aanzien van de ontwikkeling van geboorte- en sterftecijfer, migratie enz. dat men met de uitkomsten uiterst voorzichtig moet zijn⁴⁾. De cijfers van de Bouwnota hebben dus slechts een hoogst twijfelachtige waarde. Gaat men nu deze cijfers, zoals in de Bouwnota is geschied, delen door een zo dubieus cijfer als de gemiddelde woningbezetting over 20 jaar, dan komt men wel op heel glad ijs.

Bovendien begaat men dan de principiële fout, dat men een groot cijfer (de woningbehoefte) gaat bepalen door een ander groot cijfer (de bevolking) te delen door een klein cijfer, dat ergens tussen 3 en 3½ ligt, maar in de decimalen een grote onzekerheid bevat. Een klein verschil in de decimaal leidt dan reeds tot een groot verschil in de uitkomst. Deling van 20 mln. door 3,2 en door 3,3 bijv. levert een verschil in de uitkomst van 200.000. Mijn conclusie is dan ook, dat men volgens deze methode, al wordt zij ook integraal en dynamisch genoemd, *geen woningbehoefte en geen woningtekort* kan bepalen.

⁴⁾ 's-Gravenhage.

Prof. Dr. Ir. H. G. VAN BEUSEKOM.

⁴⁾ Zelfs de zo deskundig samengestelde Nota Ruimtelijke Ordening waagt zich hier niet aan en gaat niet verder dan 1980.

WALTHER

snel en solide

KOLLER & VAN OS

Amsterdam - Rotterdam - 's-Gravenhage -
Breda - Utrecht - Arnhem - Leeuwarden

Woningtekort en woningbehoefte

In een vorig artikel ¹⁾ gaf ik aan de hand van een dezer dagen verschenen publikatie van het C.B.S. een weergave van een aantal gegevens over de huisvestingssituatie in ons land zoals deze voortvloeien uit de Algemene Volkstelling 1960. Daarbij werden deze gegevens geconfronteerd met de ramingen, waarmede werd gewerkt vóór het uitkomen van deze publikatie. In het hierna volgende wil ik nog enkele kanttekeningen maken bij een en ander.

Volkstellingen zullen wel — naar ik aanneem — op velerlei terrein van belang zijnde ontwikkelingen aan het licht brengen. Zo dan ook ditmaal op dat van de volkshuisvesting. De woningvoorraad bleek kleiner, het aantal woningbehoevende eenheden groter en het woningtekort — hoe dan ook gedefinieerd — uiteraard eveneens groter te zijn dan werd gedacht. Er mag dan voor alles een goede reden zijn, gecumuleerd zijn deze afwijkingen toch bepaald minder prettig. Bij de woningbouw zijn het immers telkenjare slechts de laatste tienduizenden woningen, die verlichting in de situatie brengen. De overige zijn nodig om de bevolkingsgroei op te vangen. Wij zijn dus een paar jaar verder achterop dan wij dachten.

Een gluk bij een ongeluk is, dat de nieuwbouw van de afgelopen jaren door de te laag gebleken raming van het tekort niet in ongunstige zin is beïnvloed. Wij proberen in ons land nu reeds een aantal jaren achtereen 90.000 woningen per jaar gereed te krijgen en brengen dit aantal ook daadwerkelijk in aanbouw. Een samenloop van tegenwerkende factoren, waarop ik hier nu niet verder zal ingaan, belette echter tot nu toe nog steeds dat dit aantal ook werkelijk werd voltooid. In 1962 kwamen rond 78.000 woningen gereed. Een nog groter programma dan 90.000 woningen zou in de gegeven situatie de bouwmarkt al helemaal niet hebben aangekund.

Wat wordt overigens verstaan onder het woningtekort? Op dit stuk is in de loop der jaren een heilloze spraakverwarring ontstaan.

Om voor alle gemeenten tot vergelijkbare cijfers te komen werd er bij de volkstelling van 1947 — en later ook bij de woningtelling van 1956 — van uitgegaan dat als woningbehoevend zouden worden aangemerkt alle huishoudens van 2 of meer personen en voorts de alleenstaanden, die alleen of als hoofdbewoner een woning bewonen. Het verschil tussen de aldus bepaalde woningbehoefte en de woningvoorraad leverde het tekort op. Het zal duidelijk zijn dat dit tekort globaal overeenkomt met het aantal samenwonende huishoudens. Omdat van dit aantal nog werd afgetrokken een aantal samenwoningen waarvan — sedert 1956 op grond van een vraag bij de telling — mocht worden aangenomen dat zij geen verband hielden met de woningnood, restte per saldo het aantal ongewenste samenwoningen. Het op deze wijze bepaalde tekort werd algemeen aangeduid als het statistisch woningtekort.

Nu is het opheffen van ongewenste samenwoningen een belangrijke taak, maar daarmee is men er nog niet. Voor

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 20 maart 1963.

het goed functioneren van de woningmarkt is ook nog een woningreserve nodig. Voorts zijn er dan nog de vele slechte woningen, die wel tot de voorraad gerekend worden do h die weg moeten. En dat alles gaat dan nog maar steeds over het tekort op een bepaald ogenblik. Ziet men het tekort in de tijd, dan moet men verder nog rekening houden met groeiententies, o.m. tot uiting komend in nieuwe huwelijken en migratie. Om van zich wijzigende woongewoonten nog maar niet te spreken.

In de afgelopen jaren heeft onder de achtereenvolgende kabinetten de regering er nimmer misverstand over laten bestaan wat er zo al te doen stond. Bij het samenstellen van bouwprogramma's en de verdeling van contingenten werd met alle hiervoor genoemde factoren rekening gehouden, zij het dat — gelijk vanzelf spreekt — de urgenties niet steeds op dezelfde wijze werden bepaald.

Hoezeer ook in staatsstukken — die overigens geen aangename en veel gelezen lectuur vormen — aan het begrip statistisch tekort bij herhaling zijn beperkte betekenis werd gegeven, er is in de buitenwereld geleidelijk aan steeds groter verzet tegen ontstaan. Men hoorde cijfers over dit tekort, vergeleek die met het aantal ingeschreven woningzoekenden bij de gemeentelijke huisvestingsbureaus en concludeerde dan, dat er wel iets mis moest zijn, ook al was men — somtijds wel bereid om in de vergelijking te verdisconteren dat een deel van deze woningzoekenden wel een woning had — doch om welke reden dan ook — een andere meer passende woonruimte zocht. Het gaat bij het huisvestingsvraagstuk immers om meer dan het verschaffen van een woning aan hen, die er geen hebben. Uitbreiding of inkrimping van het gezin, inkomenswijzigingen, gezondheidsoverwegingen enz. doen velen naar een andere woning omzien. Zij bieden echter ook een woning aan.

In feite gaat het onbehagen tegenover het zo langzamerhand omineuze begrip statistisch woningtekort terug op de vrees c.q. verdenking dat men dit aan zal zien voor de totale behoefte. Hoewel daarvoor geen grond is, lijkt het mij toch een gelukkige omstandigheid dat — nu de volkstelling 1960 geen uitsluitel geeft over het totaal van de niet met de woningnood verband houdende samenwoningen — het begrip voortaan van de baan is.

Zoals in het vorige artikel weergegeven, geeft het C.B.S. nu een opsomming van op het ogenblik van de volkstelling in 1960 bestaande categorieën van onbevredigde woningbehoefte. Aangevuld met in de tijd spelende ontwikkelings-tenties kan hierin een goede basis gevonden worden voor bouwprogramma's en contingentverdelingen. Wel zal nog een nadere concretisering moeten plaatsvinden van de omvang van het krottenvraagstuk.

Een en ander is een vastere basis dan wat de Bouwnota '62 van het Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid kort geleden voor het statistisch tekort in de plaats meende te moeten stellen. In deze nota wordt het woningtekort berekend aan de hand van een verondersteld verloop van de gemiddelde woningbezetting tot aan het jaar 2000. Nog afgezien ervan dat de daarvoor getekende

lijn zowel in zijn eindpunt als in zijn kromming volkomen willekeurig en derhalve wetenschappelijk zonder betekenis is, heeft de methode m.i. ook nog dit bezwaar dat zij te zeer met gemiddelden over een lange termijn werkt en te veel verschillende zaken op één hoop gooit. Zoals uit de resultaten van de volkstelling eens te meer blijkt, zal men bij het te voeren beleid nu eenmaal zo goed mogelijk rekening moeten houden met discontinue ontwikkelingen als geboorte- en huwelijksgolven, conjunctuurfases, zich wijzigende woongewoonten enz. Bovendien is er uit een oogpunt van toekennen van prioriteiten minder behoefte aan een „integrale en dynamische methode”, zoals de nota haar methode aandient; als wel aan een methode, die de componenten van de behoefte aangeeft.

Niet alleen moet men voor programmering op niet te lange termijn bij voorkeur niet werken met gemiddelden over een zeer lange periode, doch voor extrapolaties van bepaalde tendenties zal men liefst ook niet één doch een zo groot mogelijk aantal aangrijpingspunten moeten trachten te vinden. De door het departement van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid gehanteerde methode van de woningbehoeftecoëfficiënt is gebleken te globaal te zijn.

Gelukkig zijn er inmiddels statistische gegevens, die het mogelijk maken voor allerlei leeftijds- en burgerlijke staatgroepen in onderlinge relatie bepaalde tendenties tussen 1956 en 1960 wat betreft hun actuele woningbehoefte ook voor jaren na 1960 door te trekken. Dit lijkt de hoop te wettigen dat de ramingstechniek op dit punt aanmerkelijk betrouwbaarder kan worden. Wellicht ten overvloede zij hier nog eens herhaald — in mijn vorige artikel wees ik ook reeds daarop — dat ik mij in deze beschouwingen uitdrukkelijk beperk tot de behoeftkant van het vraagstuk. In hoeverre deze behoefte ook steeds genoegzaam koopkrachtig is blijft in dit kader buiten beschouwing.

Tot slot nog een opmerking in verband met de ontwik-

keling, die de huisvestingssituatie blijkt door te maken ten gunste van de alleenstaanden. Terwijl tussen 1956 en 1960 het aantal huishoudens, dat alleen in een woning woont, met 11 pCt. toenam, was deze toeneming voor de alleenstaanden rond 40 pCt. Nadere analyse toont aan dat bij deze alleenstaanden niet in de eerste plaats aan ongehuwden gedacht moet worden maar voor rond 2/3 aan personen in weduwstaat en gescheidenen van echt. Dit bevestigt nog eens hetgeen wij ook uit anderen hoofde wel weten: ons volk heeft goede levenskansen en de ontwikkeling van de economische en sociale situatie maakt het voortdurend voor grotere groepen mogelijk zelfstandig te blijven wonen, ook wanneer het gezin kleiner wordt tot dat men tenslotte slechts alleen overblijft. Dit is natuurlijk een verheugende ontwikkeling. Wanneer echter tegelijkertijd nog een groot aantal huishoudens met een inwoning — in veruit de meeste gevallen bij een ander huishouden — genoegen moet nemen, roept dit voor het plaatselijk woonruimtebeleid voorlopig echter toch wel problemen op.

En hoe moet men bouwen om mede de talloze een- en tweepersoonshuishoudens een aangepaste woonvorm te kunnen geven en de thans veelal door hen bewoonde ruime woningen zoveel mogelijk beschikbaar te krijgen voor de groeiende gezinnen?

De zgn. „gezinsverdunding” is van structurele aard, o.m. gebaseerd op goede levenskansen en goede sociale voorzieningen. De gunstige conjunctuur en het nog steeds lage huurniveau in ons land mogen wellicht voor het ogenblik voor een aantal kleine gezinnen aanleiding zijn om meer woonruimte bezet te houden dan zij anders wellicht zouden doen, het ligt niet in de rede dat zij het zelfstandig wonen zullen willen opgeven. Bij de programmering van de woningbouw op gemeentelijk niveau zal men er derhalve goed aan doen — meer nog dan thans reeds het geval is — te bedenken dat er ook een grote behoefte bestaat aan goed geëquipeerde kleine woningen. Door de bouw daarvan kunnen vele grotere woningen vrij komen voor gezinnen, die nu juist aan deze woningen behoefte hebben. Het probleem van de woningdifferentiatie vraagt steeds meer bijzondere aandacht.

¹s-Gravenhage.

Ir. H. M. BUSKENS.

Waardevastheid en welvaartsvastheid van ondernemingspensioenen

Uit verschillende publikaties van de laatste tijd blijkt, dat het probleem der waardevastheid en welvaartsvastheid van pensioenregelingen in de belangstelling staat. Noch in kringen van de bedrijfspensioenfondsen, noch in die van de ondernemingsfondsen is men enthousiast over de idee voor de vorming van een omslagkas. De vraag is nu: wat kan daarvoor dan in de plaats gesteld worden? Aan de eerder genoemde publikaties die o.a. in dit tijdschrift zijn verschenen, kunnen de volgende overwegingen worden toegevoegd; die wellicht nog van nut kunnen zijn.

Vele ondernemingspensioenregelingen garanderen een ouderdomspensioen dat bij volledige diensttijd uitkomt op 60 tot 70 pCt. van het gemiddelde in de loopbaan verdiende salaris. Sommige regelingen houden dan geen rekening met wettelijke uitkeringen (A.O.W. en I.W.), andere doen dit geheel of gedeeltelijk wel. In de meeste gevallen

zal bij het gemiddeld salarissysteem op de pensioendatum het te ontvangen pensioen belangrijk ten achter blijven bij het laatst verdiende salaris. Dit achterblijven van het pensioen is een gevolg van het verschil in salaris, zoals dat gemiddeld over de gehele duur van de dienstbetrekking resp. op de pensioendatum gold (uiteraard alleen als er een vaste relatie is tussen het in enig jaar verdiende salaris en de dat jaar toe te kennen aanspraak op pensioen).

De oorzaken voor het toenemen van het salaris gedurende de loopbaan kunnen van verschillende aard zijn, nl.:

- a) periodieke verhogingen;
- b) promotie;
- c) verdere deelneming in de welvaartstijging;
- d) geldontwaarding.

Als regel, zeker bij een langdurig dienstverband, zullen

de genoemde oorzaken zelfs samenlopen. Het is dan niet te verwonderen, dat het pensioen op de pensioendatum bij volledige diensttijd tot minder dan 50 pCt. van het laatst genoten inkomen terugloopt. Deze tendens wordt nog versterkt indien, zoals veelal het geval is, gratificaties en/of winstverdelingen niet in de pensioengrondslag worden opgenomen.

Dit achterblijven van het pensioen bevredigt ook de ondernemers niet. Vandaar dat, wanneer de bedrijfsresultaten dat toelaten of het pensioenfonds ruime extra reserves heeft, men door toekenning van verhoogde aanspraken over verstreken dienstjaren het te bereiken pensioen tracht te verbeteren. Hoezeer de bereidheid tot het brengen van extra financiële offers voor de pensioenregeling ook is toe te juichen, het bevredigt aan de andere kant toch weer niet, dat dit dan op willekeurige momenten plaatsvindt. Hierdoor kunnen onbillijkheden optreden, indien men de reeds ingegane pensioenen niet tegelijkertijd in dezelfde mate optrekt: t.o.v. deelnemers die tussen twee optrekkingen zijn gepensioneerd wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd; t.o.v. de nagelaten betrekkingen van deelnemers die tussen twee optrekkingen zijn overleden.

Het gelijktijdig optrekken van de ingegane pensioenen wordt vaak geheel of ten dele achterwege gelaten, hetgeen verband houdt met de omstandigheid dat juist voor deze groep de optrekking grote bedragen vergt. Verder kan men stellen, dat een beslissing over te gaan tot optrekking der pensioenen en pensioenaanspraken meestal niet eerder zal worden genomen, dan nadat daartoe de dringende noodzaak aanwezig is en bovendien de bedrijfsresultaten zulks toelaten. Om tot deze beslissing te komen zal men zich op de kosten willen baseren en deze vormen dan vaak weer een beletsel om de beslissing te nemen. Men loopt dus achter de feiten aan totdat het besluit geen uitstel meer kan lijden.

Het lijkt niet denkbeeldig, dat vele ondernemingen het euvel van de inflatie der pensioenen door geldontwaarding of zelfs het uiteenlopen van pensioenen en laatste salaris door andere oorzaken graag zouden willen bestrijden, indien dit zou kunnen geschieden met min of meer vaste jaarlijkse bedragen. Zulks kan uiteraard worden bereikt door pensioenen toe te zeggen die in relatie staan tot het laatste salaris. Terecht achten vele ondernemingen echter de ongewisheid van de financiële consequenties van dergelijke toezeggingen te groot. Een andere wellicht betere mogelijkheid bestaat hierin, dat men het toekennen van extra backservice-rechten tot een jaarlijkse gewoonte maakt. Het volgende voorbeeld ter verduidelijking.

Stel een pensioenfonds met 400 actieve deelnemers en 100 gepensioneerden; de aanspraak op pensioen bedraagt 1½ pCt. per dienstjaar van de pensioengrondslag van dat jaar; het weduwenpensioen 60 pCt. van het op de pensioendatum (65 jaar) bereikte of te bereiken ouderdomspensioen; de pensioengrondslag is gelijk aan het in het betreffende jaar verdiende jaarsalaris.

Stel verder, dat de premiereserve voor de actieven f. 3.500.000 bedraagt en de premiereserve voor de ingegane pensioenen f. 2.500.000; de totale premiereserve is dan f. 6.000.000. Indien men nu zou besluiten jaarlijks een vast percentage aan de totale premiereserve toe te voegen, dan betekent dit, dat men voor de actieven een even groot percentage aan de reeds opgebouwde pensioenrechten kan toevoegen en de reeds ingegane pensioenen met dat percentage kan verhogen. Beperkt men zich bij

dit systeem uitsluitend tot bestrijding van de inflatie door geldontwaarding, dan zal gemeten naar de ervaring in de laatste jaren een uniform percentage van 1½ à 2 pCt. per jaar voldoende zijn. Men bereikt hiermede, dat in ieder geval de extra kosten in enig jaar exact bekend en voor de toekomst overzienbaar zijn.

In het algemeen kan namelijk gesteld worden, dat de verhouding tussen de premiereserve en de totale jaarpremie van een pensioenfonds naar een constant niveau zal tenderen. Derhalve zal de verhouding tussen de jaarlijkse extra dotatie en de normale jaarpremie eveneens naar een constant niveau tenderen. Gezien het ongelijkmatige verloop van de geldontwaarding lijkt het niet wenselijk de backservice-opslag terstond te staken, zodra zich in enig jaar geen inflatie zou hebben voorgedaan. Het moment van staken is eerst bereikt, indien er geen achterstand meer bestaat en een zekere mate van stabiliteit in de waarde van de munteenheid is bereikt.

Wil men het systeem ook gebruiken om het pensioen op de pensioendatum dicht bij het eindsalaris te brengen, dan kan men voor de actieven aan het eerder genoemde percentage voor inflatie door geldontwaarding nog een percentage toevoegen naar aanleiding van de onder a t/m c genoemde oorzaken.

De toerekening van de backservice-opslag aan de pensioengerechtigden is uiterst eenvoudig, vooral indien de administratie der pensioenen geschiedt door jaarlijkse bijboeking van de over het betreffende jaar verworven pensioenrechten. Elk jaar wordt per pensioengerechtigde het gekozen percentage aan het tot en met dat jaar reeds opgebouwde pensioen toegevoegd; het pensioen van de gepensioneerden wordt eenvoudig met het gekozen percentage verhoogd.

Opgemerkt kan nog worden, dat deze backservice-opslag in de eerste jaren van deelneming, dus voor degenen die nog maar een gering pensioen hebben opgebouwd, nauwelijks van betekenis is. Dit is niet alleen logisch, maar ook billijk; alleen bij het verstrijken van de tijd zal de inflatie van het pensioen betekenis krijgen. Het systeem geeft dus een belangrijke stimulans aan de werknemer tot besteding van het dienstverband, hetgeen een bijkomstig voordeel voor de onderneming kan betekenen.

Een ander bijkomstig voordeel van het hierboven aangeduide systeem is, dat de bestaande structuur van het pensioenfonds niet behoeft te worden aangetast. Men behoeft zelfs de reglementen niet te wijzigen als daar bezwaren tegen bestaan: in dat geval kan de toekenning van de extra backservice-aanspraak van jaar tot jaar geschieden. Wordt de extra backservice-aanspraak wel in het reglement opgenomen, dan verdient het aanbeveling tevens een plafond in het reglement op te nemen, opdat de samenloop van aanspraken uit het pensioenfonds en van wettelijke uitkeringen niet boven bijv. 70 à 80 pCt. van het laatste genoten salaris uitkomt.

Tot slot deze opmerking. Het hier ontwikkelde systeem tast het bestaande financieelingsysteem, het kapitaaldekkingstelsel, en de zelfstandigheid van de pensioenfonds niet aan. Of een omslagstelsel niet een nog betere methode is, meen ik op dit ogenblik in het midden te kunnen laten. In ieder geval is bij vele ondernemingspensioenfonds het omslagstelsel niet toepasbaar. Het doel van dit artikel is, dat de leiders van ondernemingen met pensioenfonds doen nagaan of de hier gedane suggestie ook voor hen de mogelijkheid van toepassing biedt.

Amsterdam.

J. M. C. DE WEERT.

De functie van de farmaceutische groothandel

De groothandelsfunctie.

Als de voorwaarden waarop wordt aangeboden niet overeenkomen met de voorwaarden waarop de vrager willen kopen, is er plaats voor een zelfstandige handelschakel. Essentieel voor de handel is daarbij het kopen en verkopen, namelijk kopen op de condities die passen bij het aanbod en verkopen op de condities die passen voor de vrager. Dit, door kopen en verkopen overbruggen van condities, is de maatschappelijke functie van de handel. Hieruit volgen dan bepaalde activiteiten, die als typische of essentiële handelsfuncties worden beschouwd, zoals het aanbieden van een assortiment, het houden van voorraden om al dan niet stochastische fluctuaties in vraag en aanbod te overbruggen, het inrichten van neven-verkooppunten (filialen), het geven van krediet, het geven van informatie aan beide markten, het transport enz.

De omvang waarin deze activiteiten verricht moeten worden om van een reële uitoefening van de handelsfunctie te kunnen spreken, hangt af van de eisen die voortvloeien uit het door kopen en verkopen verschaffen van zowel voor verkopers als kopers rationele voorwaarden. Wij willen dit aan de *groothandel* in farmaceutische artikelen demonstreren.

Van deze artikelen mag een belangrijke groep, namelijk de U.A. (uitsluitend apotheek)-geneesmiddelen slechts aan apotheekhoudenden en ziekenhuizen geleverd worden. In dit verband maakt men onderscheid tussen de begrippen groothandelaar en grossier. De *groothandelaar* is bevoegd in alle farmaceutische artikelen te handelen, de *grossier* slechts in die artikelen, die geen U.A.-artikelen zijn.

Het aantal grossiers bedraagt enkele tientallen, het aantal groothandelaren is relatief klein. In feite nemen vier van hen 75 à 80 pCt. van de groothandelsmarkt voor hun rekening. Van deze 4 werken er drie over het gehele land, terwijl de vierde, die ook duidelijk de kleinste is, niet geheel landelijk werkzaam is.

Deze situatie, dat een klein aantal groothandelaren in feite de groothandelsmarkt voorziet, bestaat reeds vele tientallen jaren. Hoogstwaarschijnlijk is deze situatie in de loop van die tijd nog markanter geworden en is het marktaandeel van de kleinen verminderd. Zeker is, dat in die jaren enkele kleinen verdwenen zijn en dat er geen groten bijgekomen zijn.

Toch kan dit niet verklaard worden uit een geringe activiteit van deze kleineren, want buiten de typische farmaceutische groothandel zijn verscheidenen van hen geslaagd. Ook kan de oorzaak van deze concentratie niet in erkenningsregelingen gelegen zijn, want wat dat betreft zijn de kleinere groothandelaren in dezelfde positie als de groten. Wij zullen daarom moeten onderzoeken in hoeverre de structuur van de markt dit verschijnsel kan verklaren.

Overigens dient men zich bij de beoordeling van deze situatie te realiseren, dat groothandelaren en grossiers slechts voor een deel van de leveranties zijn ingeschakeld. Ook de binnen- en buitenlandse fabrikanten, de laatsten vertegenwoordigd door hun in Nederland gevestigde alleenverkopers, plegen gezamenlijk aan de afnemers van groothandel en grossier rechtstreeks te leveren. Er is aanleiding voor de veronderstelling, dat de groothandelaren en de grossiers voornamelijk voor de meer betekende

transacties in de courante artikelen door deze rechtstreekse leveringen worden gepasseerd.

De grote verandering op farmaceutisch gebied is geweest, dat in de vorige eeuw de apotheker uit een beperkt aantal zgn. eenvoudige stoffen de recepten samenstelde, terwijl thans ter beschikking van artsen en apothekers een zeventuizend onverpakte en een vijftienduizend verpakte artikelen (merkartikelen) staan. In ieder van de vier grote bedrijven heeft men een assortiment dat ligt tussen de 18.000 en 25.000 soorten.

Mede ten gevolge van de research in de farmaceutische fabrieken (de research-kosten maken daar globaal 10 pCt. van de kostprijs uit) komen er steeds nieuwe geneesmiddelen aan de markt, maar vallen er ook veel weer af. Het effectieve assortiment verandert daardoor sneller dan dat het toeneemt.

Twee kritische vragen moeten worden gesteld:

a. is deze research rationeel?

b. is dit grote assortiment noodzakelijk voor een reële vervulling van de groothandelsfunctie?

Op deze tweede vraag komen wij nog terug. Hier stellen wij de rationaliteit van de research aan de orde. Research is zoeken en bij geen enkel zoeken kan men recht op het doel afgaan. Bovendien is deze research zeer vaak zoeken naar iets waarvan men niet eens weet of het bestaat, of bestaand is. Zulk een zoeken moet steeds achteraf op de niet-deskundige de indruk maken, dat deze research ondoelmatig, niet scherp doelgericht geschiedt. Het is evenwel de enige manier om werkelijk nieuwe dingen, in casu nieuwe geneesmiddelen, te vinden. Naarmate meer grote en kleine laboratoria aan deze research deelnemen, is de kans op het vinden van nieuwe resp. verbeterde geneesmiddelen groter. Dat men daarbij vaak doodlopende sporen volgt, resp. dat verschillende onderzoekers in eenzelfde richting bezig zijn met kans op dupliceren, is daarbij een onvermijdelijkheid.

Als resultaat van deze, naar zijn aard niet scherp gerichte research, stelt de industrie jaarlijks niet alleen geheel nieuwe geneesmiddelen ter beschikking, maar is zij ook in staat andere geneesmiddelen door betere te vervangen. Hiermede is de snelle verandering in het groothandelsassortiment en de geleidelijke uitbreiding daarvan verklaard.

De artsen hebben de keuze uit een zeer groot assortiment en zij maken daarvan, zoals wij nog zullen zien, ook feitelijk gebruik. Het is evenwel voor de apothekers en zeker voor de apotheekhoudende artsen onmogelijk dit assortiment aan te houden. Het zou namelijk veel te veel ruimte eisen, een groot vermogensbeslag betekenen en, wat farmaceutisch nog belangrijker is, vele van deze artikelen zouden bij iedere apotheker afzonderlijk slechts zelden gevraagd worden. De omzetsnelheid zou zeer klein zijn en de kans op kwalitatieve achteruitgang dientengevolge groot.

Maar, wat bij een individuele apotheker, apotheekhoudende arts of ziekenhuis een enkele maal per jaar nodig is, zal bij een groothandelaar, die enige duizenden van deze afnemers tot klant heeft, een dagelijks artikel kunnen zijn. De fabrikanten stellen de artikelen beschikbaar, maar de apothekers kunnen deze als regel niet voor hun voorraad kopen. Hier ligt een rationele grond voor het bestaan van de farmaceutische groothandel.

Bestelgewoonten van de apotheker.

Ten einde inzicht te verkrijgen in de functie van de farmaceutische groothandel dient men de bestelgewoonten van de afnemers, dus voornamelijk van de apothekers, te analyseren.¹

In een bedrijf gingen wij na hoeveel orders gemiddeld op één weekfactuur verwerkt werden. Zou iedere klant eens per dag een order zenden, dan zouden wij een gemiddelde van 5 orders moeten vinden. Wij vonden evenwel een gemiddelde van 11,75. Dit wil zeggen, dat gemiddeld iedere apotheker ruim 2 maal per dag bestelt!

Dit lijkt evenwel vreemder dan het is. Twee maal per dag komt bij een apotheker een receptenstroom binnen, namelijk des ochtends van de ziekenfondspatiënten en des middags van de particuliere patiënten. De apotheker heeft de verplichting om te leveren wat de arts voorschrijft. Gezien nu het uitgebreide assortiment waaruit de arts, gelukkig, kan kiezen, zijn er in iedere receptenstroom wel medicamenten, die de apotheker niet in voorraad heeft en die hij dus direct van de groothandel moet betrekken.

De formeel-farmaceutische leveringsplicht van de apotheker heeft maatschappelijk-economisch een leveringsplicht voor de groothandel ten gevolge en leidt bovendien, zoals wij zagen, tot het tegendeel van orderconcentratie!

Er is, ten opzichte van de bestelgewoonten van de apothekers en apotheekhoudende artsen, nog een opmerking te maken. Volgens het C.B.S. waren er op 31 december 1960 856 gevestigde apothekers. Ieder van de drie landelijk werkende groothandelaren heeft meer dan 750 apothekers tot klant en gemiddeld tot belangrijke klant. De op een beperkter gebied werkende groothandelaar heeft de helft van het aantal apothekers tot klant. Dit betekent dat vrijwel iedere apotheker bij 3 of 4 groothandelaren inkoop.

Er is geen reden om aan te nemen, dat de groep apothekers, die bij één groothandelaar 2 maal per dag bestelt, hierop een uitzondering vormt. Ook bij de apotheekhoudende artsen zien wij eenzelfde verschijnsel, zij het iets minder geprononceerd. Uit het aantal apotheekhoudende artsen, dat bij ieder der vier groothandelaren klant is, blijkt onweerlegbaar dat het overgrote deel der apotheekhoudende artsen bij twee of drie groothandelaren, en mogelijk bij alle vier, regelmatig bestelt.

Van drie van de vier groothandelaren lopen de relatieve cijfers ten aanzien van de klantencategorieën betrekkelijk zo weinig uit elkaar, dat wij zonder de geheimhouding te schenden het volgende als een representatief-gemiddelde indeling mogen beschouwen.

	pCt. van het aantal klanten	pCt. van het aantal facturen	pCt. van de geld-omzet a)
Apothekers	7,3	20,0	30,9
Apotheekhoudende artsen	13,0	14,0	12,9
Drogisten	30,0	42,7	30,4
Ziekenhuizen	3,9	6,8	9,3
Dierenartsen	5,9	4,9	2,5
Industrieën	23,8	5,8	7,9
Diversen	16,1	5,8	6,1
	100	100	100

a) Aangezien de afnemers niet uitsluitend geneesmiddelen verkopen, bestaat ook de geldomzet van de groothandel niet geheel uit geneesmiddelen.

Uit het vorenstaande volgt o.a.:

1. De apothekers bestellen driemaal zo frequent als andere afnemers. Maar, aangezien het hiervoor gestelde omtrent de bestelgewoonten van de apothekers evenzeer geldigheid heeft voor andere klantencategorieën, kan

worden geconcludeerd, dat de andere afnemers in het algemeen eveneens zeer frequent bestellen.

2. De ziekenhuizen bestellen ook relatief vaak. Hun gemiddelde factuurgrootte wijkt niet essentieel van die van de apothekers af.

3. De apotheekhoudende artsen bestellen in verhouding tot apothekers en ziekenhuizen minder frequent en naar verhouding tot deze twee groepen zijn hun facturen niet groot.

4. Dierenartsen bestellen matig frequent en hun orders zijn klein.

Onrendabele orderregels.

In een groothandel is een belangrijk deel van de activiteiten evenredig met het aantal factuurregels. Zijn zo de kosten globaal evenredig met dit aantal, de *bruto-winst* per regel is globaal evenredig met het bedrag. Wij geven daarom hieronder de procentuele verdeling naar het bedrag per factuurregel en wel het gemiddelde in de vier bedrijven (ongewogen). De afwijkingen, die de individuele bedrijven van dit gemiddelde laten zien, zijn niet van dien aard, dat daardoor een ander totaalbeeld ontstaat.

Bedrag per factuurregel	Percentage van het aantal factuurregels
tot en met f. 2,50	24,0
van f. 2,50 tot en met f. 5	24,0
van f. 5 tot en met f. 7,50	14,3
van f. 7,50 tot en met f. 10	11,7
meer dan f. 10	26,0
	100

Rekening houdend met de gemiddelde kosten en de gemiddelde bruto-winst per orderregel, varieerde het percentage onrendabele orderregels in de vier bedrijven van 55 pCt. tot 74 pCt. Hoewel dit uiteraard slechts een globale indicatie is, geeft dit toch een betrouwbaar beeld van de situatie. De rentabiliteit van het farmaceutisch groothandelsbedrijf is afhankelijk van een kwart tot de helft van het aantal afleveringen.

Globaal is de helft tot driekwart van de arbeid in een farmaceutische groothandel verbonden aan onrendabele orders. Indien een groothandelaar erin zou slagen zich tot het rendabele deel te beperken en dus het *noodzakelijke* maar *onrendabele deel* aan zijn collega's over zou laten, zou dit een structurele verstoring ten gevolge hebben.

Als wij zulk een kostensituatie in andere branches zouden aantreffen, dan zou het duidelijk zijn in welke richting de oplossing gezocht moet worden. De weinig gevraagde artikelen zouden uit het assortiment verwijderd moeten worden en door middel van orderconcentratie, o.a. door bijvoorbeeld eens per week af te leveren, zou het bedrag per orderregel belangrijk opgevoerd/dienen te worden.

Onrendabele artikelen, onrendabele orders en eventuele onrendabele afnemers zouden geëlimineerd moeten worden. Een groothandelaar, die zulk een politiek door zou voeren, zou zijn kostenpercentage zeer aanzienlijk kunnen terugbrengen en zijn rendement in sterke mate kunnen verbeteren. De afnemers zouden evenwel niet alleen hun bestelgewoonten moeten wijzigen, maar zelve ook hun verkoopassortiment moeten saneren. Voor artikelen, die tijdelijk minder verkocht worden en die bij groothandel en detaillist tot ongewenste voorraden dreigen te leiden, zou door speciale verkoopacties de vraag van de uiteindelijke consument gestimuleerd moeten worden. Een ontwikkeling langs deze lijnen heeft bijv. in de kruideniersbranche tot een aanzienlijke sanering geleid. De vraag moet daarom onder het oog gezien worden of zulk een ontwikkeling

ook in de groothandel in farmaceutische artikelen mogelijk en wenselijk is.

De maatschappelijke functie van de farmaceutische groothandel is echter een beletsel voor zulk een bedrijfsbeleid. Deze is, per definitie, zodanig in te kopen als overeenkomt met de rationele eisen van producent resp. alleenverkoper en te verkopen overeenkomstig de eisen van de afnemers.

Wij willen ons daarbij concentreren op de typische farmaceutische afnemers, namelijk de apothekers. De problemen liggen voor ziekenhuizen, apotheekhoudende artsen en dierenartsen niet precies gelijk maar wel grotendeels analoog.

De eisen van de apotheker.

De eisen, die de apotheker aan zijn inkoopmarkt moet stellen, volgen rechtstreeks uit zijn typische positie. Hij moet leveren wat de arts voorschrijft en hij moet dit op zeer korte termijn, meestal binnen enkele uren, doen. De recepten komen de gehele dag binnen, maar meestal zijn twee grote golven te onderscheiden. De artsen hebben een zeer grote keuzemogelijkheid. Welke keuze zij doen hangt af van de patiënt, van de inzichten van de arts en voor verpakte geneesmiddelen enigermate van de vraag of de patiënt een ziekenfondslid is of niet. Heeft, naar het oordeel van de arts, de patiënt slechts gedurende een korte tijd behoefte aan het geneesmiddel, dan schrijft hij een kleinere hoeveelheid voor.

Hoewel de apotheker de meest voorkomende geneesmiddelen in voorraad heeft, heeft hij voor de recepten steeds behoefte aan geneesmiddelen, die hij niet in voorraad heeft en die hij vaak ook niet rationeel in voorraad kan houden. Hij moet die bestellen, hetzij bij de fabrikant, hetzij bij een groothandelaar.

Snelheid en eenvoud bij het bestellen zijn hier essentieel. Meer dan de helft van het aantal orders komt dan ook telefonisch bij de groothandel binnen. Het zou voor de apotheker irrationeel zijn als hij voor ieder te bestellen artikel na zou moeten gaan welke fabrikant of importeur het in de handel brengt. Eveneens zou het irrationeel zijn als hij een aantal groothandelaren af zou moeten bellen om zich ervan te vergewissen wie het desbetreffende in voorraad heeft.

Rationeel is het voor de apotheker als hij alles wat hij op een bepaald ogenblik nodig heeft in één bestelling kan plaatsen en als hij daarbij de zekerheid heeft dit alles binnen enkele uren in huis te hebben. De mate waarin een groothandelaar aan deze eisen voldoet, bepaalt zijn positie in de concurrentiestrijd, d.w.z. de mogelijkheid om zich te handhaven.

De bedrijfspolitiek van de groothandel.

Uit deze eisen van de apotheker volgen nu de eisen waaraan de bedrijfspolitiek van de groothandelaar moet voldoen, wil van een werkelijke reële functievervulling sprake zijn.

In de eerste plaats moet zijn gehele interne organisatie erop gericht zijn om *snel* en *correct* orders uit te voeren. Dit heeft het noodzakelijk gemaakt dat een groothandelaar filiaalvestigingen heeft in zodanige plaatsen, dat van daaruit snel een groot aantal afnemers voorzien kan worden, hetzij met eigen vervoermiddelen, hetzij door middel van het openbaar vervoer.

Zo zijn in Groningen alle vier de groothandelaren door een vestiging vertegenwoordigd. Drie vertegenwoordigingen

vinden wij in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Arnhem. Twee vertegenwoordigingen vinden wij in Eindhoven, Utrecht en Leeuwarden. De volgende plaatsen hebben van een van de vier groothandelaren een vestiging: Haarlem, Dordrecht, 's-Hertogenbosch, Heerlen, Deventer en Mepel. In iedere vestiging is het streven op een zo snel mogelijke aflevering van de goederen gericht. Normaal is dat binnen twee uur na het binnenkomen van de bestelling de goederen de magazijnen verlaten.

Uit de omstandigheid dat de apotheker geen onderzoek in kan stellen wie een bepaald artikel leveren kan en uit het belang dat hij heeft al het op een bepaald ogenblik nodige in één bestelling te plaatsen, volgt de noodzaak voor de groothandelaar een volledig assortiment van farmaceutische artikelen aan te houden. Hij kan, evenmin als de apotheker, weigeren of niet in staat zijn te leveren. Evenmin mag hij een vervangend artikel geven.

Uit de farmaceutische leveringsplicht van de apotheker volgt de voorraadplicht van hem, die de functie van farmaceutische groothandelaar vervult.

De voorraad.

Welke eisen dienen dan aan de voorraad gesteld te worden?

De omvang van het noodzakelijke assortiment blijkt uit het feit, dat drie van de vier groothandelaren, die tezamen ongeveer 75 à 80 pCt. van de groothandelsmarkt voorzien, een assortiment van 18.000 soorten hebben. Hier zijn verschillende verpakkingen (hoeveelheden) van één merk als verschillende eenheden geteld. Het vierde bedrijf heeft een niet onbelangrijk groter assortiment.

De samenstelling van het assortiment is globaal als volgt.

Aantal eenheden

a. verpakte farmaceutische en aanverwante artikelen	8.000 à 10.000
b. onverpakte farmaceutische en aanverwante artikelen	5.000
c. overige artikelen voor de farmaceutische groothandel	3.000 à 5.000

De voorraad van iedere eenheid moet zodanig zijn, dat schommelingen in de vraag behoorlijk worden opgevangen, terwijl er bij de gezamenlijke groothandel ook nog voorraad moet zijn voor eventuele calamiteiten. Dientengevolge kan de groothandelaar niet met één of enkele stuks per eenheid volstaan als hij zijn functie reëel wil uitoefenen.

De omzetsnelheid.

Indien men met deze eisen van de kwalitatieve en kwantitatieve omvang van het assortiment rekening houdt en tevens overweegt dat door de research in de farmaceutische fabrieken er een sterke wisseling in het assortiment optreedt, dan is de verwachting dat een vrij belangrijk deel van het assortiment een zeer lage omzetsnelheid zou moeten hebben en overjarig is.

Wij hebben daarom een speciaal onderzoek ingesteld naar het aanwezig zijn van overjarige voorraad en naar de afschrijvings- resp. vernietigingspolitiek ten aanzien van dit deel van de voorraad. Hierbij bleek, dat het percentage van de voorraad, naar waarde gemeten, dat langer dan één jaar aanwezig is, buitengewoon laag is. Voor verpakte farmaceutische artikelen vonden wij waarden variërend van 0,25 pCt. tot ruim 1 pCt. en voor onverpakte artikelen varieerden de percentages tussen minder dan 2 pCt. tot ruim 5 pCt. Er blijkt dus in feite vrijwel geen overjarige voorraad te zijn!

Het tegengaan van overjarige voorraad kan de farmaceutische groothandelaar uit de aard van zijn functie niet bereiken door een systeem van uitverkopen of extra stimulering van de vraag!

Met het bovenstaande is in overeenstemming dat de omzetsnelheid in deze bedrijven vrij groot is. In drie van de vier bedrijven vonden wij de volgende omzetsnelheden:

- a. verpakte farmaceutische en aanverwante artikelen 5 à 6
- b. onverpakte farmaceutische en aanverwante artikelen 2 à 3½
- c. overige artikelen 2½ à 5½

Het is duidelijk dat dit zeer gunstige cijfers zijn.

Uit deze grote omzetsnelheid, speciaal van verpakte geneesmiddelen, blijkt dat dit grote assortiment regelmatig voorgeschreven wordt en dus medisch-farmaceutisch noodzakelijk is. Hiermede is de vraag of dit grote assortiment voor de vervulling van de groothandelsfunctie noodzakelijk is, positief beantwoord.

Kenmerkend en tevens essentieel voor een goede functievervulling van de farmaceutische groothandel is dus een uitgebreid en wisselend assortiment, gecombineerd met een hoge omzetsnelheid. Aan deze in het algemeen strijdige voorwaarden kan voldaan worden door de volgende omstandigheden.

Ten eerste is het aantal klanten en is de diversiteit van de klanten groot, mede als gevolg van regionale verschillen. Hierdoor werkt de zgn. diversiteitsfactor sterk. Farmaceutische artikelen, die bij de individuele apotheker of apotheekhoudende arts sporadisch gaan (bijv. eenmaal per jaar) behoren bij de farmaceutische groothandel zeker niet tot de incurante artikelen. De door de diversiteitsfactor regelmatig geworden afzet maakt ondanks het grote assortiment een hoge omzetsnelheid mogelijk. Dit grote aantal afnemers, variërend van enige duizenden tot ver boven de tienduizend, is bij de noodzaak van snelle levering alleen mogelijk door het filiaalsysteem.

Hier hebben wij o.i. de oorzaak van het feit, dat de bestaande kleine bedrijven, ondanks hun volledige erkenning, zich niet tot groothandelaren, die de functie volledig uitoefenen, hebben kunnen ontwikkelen. Bovendien is hier van invloed de gewoonte van alle groepen afnemers om bij meer dan een of meer groothandelaren regelmatig te bestellen.

Ondanks grote totaalomzet kleine inkooporders.

Ondanks de werking van de diversiteitsfactor door het grote aantal afnemers, zou toch de voorraad bij de groothandel veel groter zijn, ware het niet dat in ieder van de onderzochte bedrijven buitengewoon veel aandacht aan de voorzichtige inkooppolitiek wordt gegeven. Enerzijds wordt zeer nauwkeurig het moment bepaald waarop een groothandelaar tot aanvulling van zijn voorraad overgaat, anderzijds is men zeer voorzichtig bij het vaststellen van de te bestellen hoeveelheden.

Een gemiddelde groothandel heeft de volgende aantallen leveranciers:

- a. Leveranciers van verpakte farmaceutische artikelen ca. 380
- b. Leveranciers van onverpakte farmaceutische artikelen ca. 250
- c. Leveranciers van overige artikelen ca. 250

De orders, die men bij deze leveranciers plaatst, zijn vaak vrij klein. Als wij als eenheid voor het bepalen van de

grootte van een inkooporder de minimum hoeveelheid, die de groothandelaar pleegt door te verkopen, nemen; dan zien wij dat van het totale aantal inkopen van een groothandelaar gemiddeld 20 pCt. betrekking heeft op aankopen, die kleiner zijn dan 10 van zulke doorverkoop-eenheden; 30 pCt. van de aankopen heeft betrekking op inkooporders ter grootte van 10 tot 50 doorverkoop-eenheden. Houdt men er verder rekening mede, dat de minimum doorverkoop-eenheid van de groothandel vaak ook de doorverkoop-eenheid van de volgende schakel (apotheker) is, dan is het duidelijk dat deze eenheid klein is en dat 50 pCt. van de inkopen van specialité's door de groothandel op zeer kleine hoeveelheden betrekking heeft. Alleen door in zulke kleine hoeveelheden in te kopen is het mogelijk weinig gangbare specialité's in voorraad te hebben zonder dat de omzetsnelheid van deze specialité's te zeer daalt.

Het is zonder meer duidelijk dat, als een groothandelaar een kleine totaalomzet zou hebben, het aanhouden van een volledig assortiment moet leiden tot relatief grote voorraden, relatief lage omzetsnelheden en hoge kosten.

Wij menen hiermede een verklaring te hebben gegeven voor het op het eerste gezicht merkwaardige feit van de concentratie in de farmaceutische groothandel.

Conclusies.

Uit de medisch-farmaceutische plicht van de apotheker, te leveren wat de arts in het belang van de patiënt voorschrijft ¹⁾ volgen de eisen voor de functievervulling van de groothandelaar:

1. Kwalitatief moet het assortiment alles bevatten wat gevraagd, resp. voorgeschreven kan worden.

2. Kwantitatief moet van iedere eenheid de voorraad voldoende zijn om stochastische en seizoenmatige schommelingen in de vraag op te vangen, afgezien nog van voorraden voor calamiteiten.

3. De aflevering moet zeer snel en volkomen accuraat geschieden.

Deze eisen zijn essentieel voor de functie en dientengevolge is de wijze waarop daaraan voldaan wordt beslissend voor de mogelijkheid zich als groothandelaar te handhaven.

De concurrentiestrijd speelt zich primair op dit terrein af. Eerst als aan deze eisen voldaan is, kan een prijsconcurrentie in aanmerking komen. Deze laatste mag evenwel geen bedreiging voor de primaire functionele eisen vormen, omdat de vervulling daarvan essentieel is voor de voorziening met de geneesmiddelen, en dus in het belang van de volksgezondheid noodzakelijk is.

De middelen, die groothandelaren in andere branches hebben om tot kostenverlaging te komen, o.a. beperking van het assortiment, vergroting van het bedrag per orderregel door orderconcentratie, afschuiven van onrendabele artikelen en onrendabele klanten, het weigeren van te kleine orders, zijn functioneel voor de groothandel in farmaceutische artikelen niet toe te passen.

Voor het rationeel vervullen van de functie is een groot aantal klanten en een grote omzet noodzakelijk. Dit betekent, dat in een land als Nederland de reële functie van de groothandel in farmaceutische artikelen slechts door een beperkt aantal groothandelaren kan worden vervuld.

Amsterdam.

Prof. Dr. W. J. VAN DE WOESTIJNE.

¹⁾ Ten einde te voorkomen dat de arts bij het voorschrijven rekening zou houden met andere dan medische belangen, zijn principieel de functies van arts en apotheker gescheiden.

Het landbouwprijspeil in de E.E.G.

Inleiding.

De Europese Commissie heeft een ontwerp-verordening het licht doen zien met betrekking tot de criteria, die dienen te worden toegepast bij de vaststelling van de richtprijzen, welke in de E.E.G.-marktordening voor bepaalde belangrijke landbouwproducten zijn voorzien. Dit geschiedde bijna één jaar nadat de Raad van Ministers van de E.E.G. zich akkoord verklaarde met de inwerkingtreding van deze E.E.G.-marktordening. Volgens de E.E.G.-verordening no. 19 betreffende de marktordening voor granen zal de Raad vóór april a.s. de maatregelen met betrekking tot de toenadering van de richtprijzen moeten nemen. Het ziet er thans evenwel niet naar uit, dat de Raad zijn voorstellen met betrekking tot de richtprijzen voor het oogstjaar 1962-1963 zal baseren op de bovengenoemde ontwerp-verordening. Men zal het immers eerst eens moeten zijn over de prijscriteria zelf. Dit wil niet zeggen, dat in belanghebbende kringen thans niet een discussie gaande is over de toekomstige hoogte van het prijsniveau voor landbouwproducten. Deze discussie is pas goed op gang gekomen na de verschijning van de genoemde ontwerp-verordening.

De door de Europese Commissie ontworpen criteria waarmee bij de prijstoenadering rekening zal moeten worden gehouden, worden in drie groepen onderscheiden:

- betreffende het inkomen van de in de landbouw werkende personen;
- betreffende de oriëntatie van de produktie in verband met de vraag;
- betreffende de ontwikkeling van de algemene economie.

De opsomming van de maatstaven geeft dan het volgende gamma te zien:

- het inkomen van de agrarische bevolking;
- kostprijsfactoren;
- het evenwicht tussen produktie en invoer enerzijds en binnenlands verbruik en uitvoer anderzijds;
- de ontwikkeling van de specialisatie van de Gemeenschap;
- de toestand en tendenties van het internationale handelsverkeer;
- de welvaart in de landbouwsector;
- de ontwikkeling van het verbruik en de afzetmogelijkheden;
- de uit de landbouw voortvloeiende budgettaire lasten voor de lid-staten en de Gemeenschap;
- de harmonieuze ontwikkeling van de algemene economie;
- en de bijdrage van de Europese Gemeenschap tot de harmonieuze ontwikkeling van de wereldhandel.

Het is in deze porceleinkast dat de *Europese Commissie* het aandurft in de toekomst het „prijzenspel” te gaan spelen, in samenwerking met de nationale regeringen. Een spel dat via een toenadering van de nationale landbouwprijzen zal moeten uitmonden in Europese richtprijzen voor de diverse basislandbouwproducten.

In het geheel van het Europese landbouwbestel zal de toenadering van de nationale richt- en oriëntatieprijzen een hele operatie zijn. Dit blijkt reeds uit tabel 1.

Wanneer men ervan uitgaat, dat de Europese richtprijs het rekenkundig gemiddelde van de thans bestaande nationale richtprijzen zal moeten worden, is het zonder meer

duidelijk dat — bijv. blijkens de tarwekolom (gemiddelde f. 33,35) — Duitsland met de graanprijs omlaag zal moeten en dat bijv. Frankrijk en Nederland er rekening mee moeten houden dat het Europese landbouwbeleid — zelfs in het gunstige geval dát besloten wordt tot het gemiddelde te streven — in het algemeen tot prijsverhoging voor een aantal produkten aanleiding zal geven. De kans is immers groter, dat de Raad van Ministers van de E.E.G. onder politieke druk met name van de Duitse regering — die op haar beurt onder druk staat van sterke boerenorganisaties — zal toegeven in een harmonisatie van de prijzen naar het Duitse niveau.

TABEL 1.

Gemiddelde prijzen 1961-1962 in guldens

	tarwe per 100 kg	boter per kg	rundvlees per kg	suiker per kg
Wereldmarkt.....	f. 22,50	2,48	1,65	0,53
Frankrijk	„ 30,75	5,56	3,34	0,93
Duitsland	„ 40,50	6,83	3,62	1,13
Italië	„ 39,60	4,99	3,21	1,17
B.L.E.U.	„ 35,25	5,89	3,60	0,91
Nederland	„ 31,50 a)	3,72	3,17	0,98

a) Exclusief de jongste tarweprijsverhoging.

Bron: „Revue du Marché Commun” (Parijs), no. 52.

Welk houvast biedt in dit licht bezien de ontwerp-verordening van de Europese Commissie, wanneer men het erover eens is, dat grosso modo een prijspeil tussen het hoogste en laagste voor alle economische sectoren (de landbouwende bevolking inclusief) het meest wenselijk is? Deze vraag vereist een diepergaande analyse van het onderhavige document, dat door de aard van het behandelde probleem een *politiek stuk* is. Voor een dergelijke analyse is het goed — in plaats van de drie categorieën van prijscriteria — een andere indeling van het hiervoren opgesomde gamma van criteria te geven. Dit brengt ons tot een indeling van:

- criteria, die bij een uitsluitende toepassing leiden tot een harmonisatie van de prijzen op een hoog niveau (landbouwinkomen, kostprijsfactoren, welvaart in de landbouw);
- criteria, die bij een uitsluitende toepassing leiden tot een relatief laag prijspeil (evenwicht tussen produktie en vraag, het internationale handelsverkeer, het verbruik, de budgetlasten, de ontwikkeling van de algemene economie en van de wereldhandel).

Het bovenstaande komt dus neer op een indeling in prijsstimulerende en prijsdrukkende criteria. Hoewel door de *Commissie* uitdrukkelijk wordt gesteld, dat bij de vaststelling van richtprijzen alle criteria tezamen in aanmerking dienen te worden genomen, zal men er ernstig rekening mee dienen te houden, dat in het *politieke* beraad van de Raad van Ministers om de prioriteit van een van beide groepen van criteria zal worden gevochten. Vandaar dat een waardering van enkele van de opgesomde criteria op haar plaats is.

Het landbouwinkomen.

Ongetwijfeld zal meer dan een lid-staat trachten in dit concert het criterium betreffende het landbouwinkomen de eerste viool te laten spelen. Bij het nationale prijsbeleid in de lid-staten heeft de ontwikkeling van het landbouwinkomen tot heden ook het zwaarst gewogen. De realisatie van een „behoorlijk” landbouwinkomen is echter

in de afzonderlijke lid-staten tot heden een moeilijke zaak gebleken. Het gemiddelde agrarische inkomen blijft meestal lager liggen dan het inkomen in andere sectoren van het economisch leven. En dit in diverse E.E.G.-landen zeker niet als gevolg van lage landbouwprizen. Veeleer ligt de oorzaak daarin, dat de regelmatige vergroting van de welvaart een stijging van het inkomen buiten de landbouw met zich heeft gebracht. Dit is voor een groot gedeelte toe te schrijven aan het verschijnsel dat een vergroting van het nationaal inkomen niet leidt tot een evenredig accres van de vraag naar landbouwproducten.

Uit het verschijnsel, dat ondanks hoge prijzen voor landbouwproducten het inkomen bij dat van andere economische sectoren is achtergebleven zou men dus wel mogen concluderen, dat de correlatiegraad tussen mutaties in landbouwprizen en -inkomen niet hoog is. Hieruit volgt, dat een „behoorlijk” inkomen, zoals door de *Commissie* als doel gesteld, niet kan worden gerealiseerd door prijspolitieke maatregelen alleen. Hiermede ontvalt ook de noodzaak om een behoorlijk inkomen te realiseren door middel van hoge prijzen.

Het alternatief is dan evenwel, dat wanneer men wil volstaan met een „redelijk” prijsniveau — om de gedachten te bepalen, bijv. voor granen ¹⁾, het gemiddelde tussen het Duitse en Franse prijspeil — ter bereiking van een „behoorlijk” inkomen andere maatregelen zullen moeten worden genomen, m.n. op het gebied van de landbouwstructuur in de meest ruime zin 'des woords. Voor zover hieruit onaanvaardbaar laag geachte inkomens voortvloeien zou men de structuurmaatregelen kunnen aanvullen met een stelsel van tijdelijke en degressieve *specifieke* inkomenssteun, bijv. gedurende de tijd die de hervorming van de structuur ten plattelande vereist.

Met een hervorming van de landbouwstructuur gekoppeld aan een tijdelijk stelsel van inkomstenstoelagen wordt voorkomen dat in Europa niet-economische produkties bij voortdurend in stand worden gehouden. Zou men het landbouwincome alleen via een beleid van hoge prijzen tot een „behoorlijk” niveau willen doen geraken, dan ontstaat het gevaar van permanente overproduktie in Europa, waardoor het voeren van een landbouwbeleid als zodanig volstrekt onmogelijk zou worden. Het reserve produktie-areaal in Frankrijk geeft voldoende grond voor de houdbaarheid van deze stelling.

Het bovenstaande voert ons tot de conclusie dat, hoewel wij van harte kunnen onderschrijven dat de landbouwers een behoorlijk inkomen dienen te verkrijgen, wij dit moeilijk als criterium voor het prijsbeleid kunnen zien en wanneer zulks toch geschiedt dit zeker niet ongeclausuleerd mag worden toegepast. Liever zouden wij hebben gezien, dat het „behoorlijk” inkomen van de landbouwende bevolking, in plaats van aan het prijspeil gekoppeld, geplaatst was in het kader van het totale landbouwbeleid. Dit zou ook meer in overeenstemming zijn geweest met

¹⁾ Zie tabel 1.

Beleg modern - beleg in

INTER
UNIE

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

het bepaalde in art. 39 van het E.E.G.-verdrag. Met name hebben wij het oog op de, onzes inziens, onverbreekelijke band die er in de landbouw bestaat tussen markt- en prijsbeleid en structuurbeleid, gekoppeld aan een tijdelijk stelsel van specifieke inkomstenstoelagen.

Relaties met derde landen.

Bovenstaande conclusie is van belang voor hetgeen hieronder in het kort kan worden aangeduid als de relaties tussen de E.E.G. en derde landen. Hieraan wordt in de ontwerp-verordening van de *Commissie* grote aandacht besteed. Dit is ook juist, gezien de omvang van de buitenlandse handel van de E.E.G. in de sector landbouwproducten (tabel 2).

TABEL 2.

Aandeel van de landbouwproductie in de buitenlandse handel van de E.E.G.-landen met derde landen in 1960^{a)}
(in duizenden dollars)

Invoer			
Land	Totaal	Landbouwproducten	Percentage van de totale invoer
E.E.G.	19.467.265	5.330.351	27,4
Duitsland	7.079.056	1.997.641	28,2
Frankrijk	4.431.526	1.402.473	31,6
Italië	3.405.463	814.721	23,9
Nederland	2.487.921	718.711	28,9
B.L.E.U.	2.063.299	396.805	19,2
Uitvoer			
Land	Totaal	Landbouwproducten	Percentage van de totale uitvoer
E.E.G.	19.630.551	1.858.631	9,5
Duitsland	8.045.950	180.692	2,2
Frankrijk	4.820.999	660.290	13,7
Italië	2.571.416	335.953	13,1
Nederland	2.324.565	615.666	26,5
B.L.E.U.	1.867.621	66.030	3,5

a) Cijfers afkomstig van het Directoraat-Generaal Landbouw van de Europese Commissie (Verslag van de Commissie voor de Landbouw van het Europees Parlement, doc. 140/31, januari 1963).

Bovenstaande cijfers tonen duidelijk aan welk belang de E.E.G. heeft bij de handhaving van de handelsstromen van en naar derde landen. Reeds wezen wij op het feit, dat bij hoge prijzen in Europa een min of meer permanente situatie van overproduktie zal kunnen ontstaan. Dit zou ertoe leiden dat een groot gedeelte van de hierboven vermelde invoer ad rond \$ 5,3 mrd. zal gaan stagneren. In dit licht bezien is het criterium van het evenwicht tussen produktie en invoer enerzijds en verbruik en uitvoer anderzijds van bijzonder groot belang.

Hier moet er echter op worden gewezen, dat aan het

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Charles P. Schleicher: International relations: cooperation and conflict. Prentice-Hall Inc., Englewood, Cliffs, N. J., 1962, XII + 651 blz.

Sinds het einde van de tweede wereldoorlog is een stroom van handboeken over internationale betrekkingen van de pers gekomen. Een der oorzaken hiervan was de zich snel verbreidende invoering van het vak „Internationale betrekkingen” aan de Amerikaanse universiteiten. Vele docenten wensten een eigen handboek voor hun studenten, hetgeen op zichzelf reeds een teken is dat het vak nog vorm moest krijgen en er geen algemeen aanvaarde methode van onderricht bestond.

Het hier besproken boek brengt geen nieuwe benadering van de gegevens. In zekere zin weifelt de schrijver tussen twee mogelijke wijzen van aanpak, waarvan de eerste uitgaat van het totaal der internationale betrekkingen als een geheel, en de tweede van de buitenlandse politiek van een bepaalde staat. Traditioneel is in dit werk ook de indeling in een theoretisch gedeelte en een toelichting van de theorie aan de hand van voorbeelden uit de praktijk. Deze voorbeelden geven tezamen een beeld van de verhouding van de Verenigde Staten tot de rest van de wereld in geografische ordening. Het theoretisch gedeelte is echter eveneens gebaseerd op ervaringen uit de praktijk. Naast generaliserende onderdelen als de „nature of politics” en de „concept of capacity” staan beschouwingen over „non-alignment” en de „conduct of foreign relations” die tijdgebonden zijn of specifiek van toepassing voor bepaalde delen der wereld.

Een dergelijke opzet en indeling kunnen moeilijk bevredigen. Nergens komt duidelijk voor den dag, hoe het ontzaglijk groot getal feiten in dit boek vermeld, tot een geordend geheel kunnen worden samengevoegd. De lange literatuurlijsten aan het eind van elk onderdeel werken meer verwarrend dan richtinggevend. Elk hoofdstuk heeft zijn „conclusions”, die, wel beschouwd, slechts een persoonlijke opinie van de schrijver bieden.

Het boek kan zijn nut hebben om Amerikaanse studenten in te leiden in de kennis van de bonte hoeveelheid van vraagstukken der Amerikaanse buitenlandse politiek, maar het is geen handboek voor de internationale betrekkingen als zodanig. Daarvoor is het zowel te eenzijdig Amerikaans als teveel beladen met vele wetenswaardigheden die voor de lezer slechts onnodige ballast zijn.

Belangrijk en onbelangrijk worden niet voldoende gescheiden gehouden. Op een totaal van 640 blz., verdeeld in 6 hoofdstukken, wijdt de schrijver 92 blz. aan „limiting and controlling factors” (van de internationale politiek). In deze 92 blz. worden 4 onderwerpen behandeld en 2 daarvan zijn „international law” (19 blz.) en „morality and international relations” (16 blz.). Op een totaal van 2 blz. tracht de schrijver „what is morality?” te beantwoorden.

Het is begrijpelijk dat een dergelijke oppervlakkige behandeling tot allerlei apodictische beweringen leidt. Zo schrijft hij op blz. 395: „Realists from the days of Kautilya in ancient India, through Machiavelli in fifteenth-century Italy, to the modern exponents of „Machtspolitik”, tend to deny the existence of a moral code among nations”. Het is wel eenvoudig als men zich zo gemakkelijk van een moeilijk vraagstuk af kan maken.

evenwichtscriterium óók kan worden voldaan wanneer de invoerpost van de balans de sluitpost of zelfs nihil is. Dit kan echter nooit de bedoeling van de Europese Commissie zijn geweest. Uitgaande van een op grond van ervaringscijfers bepaalde invoer (-groei) en onder de veronderstelling dat de Europese Commissie er bij voortduring op uit zal zijn het binnenlands verbruik en de uitvoer te stimuleren, zal het prijsniveau zodanig moeten zijn, dat de zelfvoorzieningsgraad in Europa niet die hoogte bereikt dat de handelsbetrekkingen met derde landen worden aangetast of verbroken. Dit zou in strijd zijn met art. 110 van het Verdrag van Rome en met art. 7 van de onderhavige ontwerp-verordening, waarin o.a. staat, dat het peil van de richtprijs geen hinderpaal mag zijn voor de bijdrage van de Gemeenschap tot een harmonische ontwikkeling van de wereldhandel. Bovendien moet hier in herinnering worden geroepen, dat in de nadere uitwerking van de landbouwparagraaf van het Verdrag op de Landbouwconferentie van Stresa in juli 1958 aan het behoud en de ontwikkeling van de wereldhandel in agrarische grondstoffen grote aandacht werd besteed. Alleen met inachtneming hiervan kan men een evenwichtsformule opstellen. Hierbij moet zonder twijfel ook aan de produktie binnen de E.E.G. zelf een behoorlijke eigen plaats worden toegedacht.

Terloops moet hier nog op het volgende belangrijke facet worden gewezen. De export van industrieproducten zal in een situatie van agrarische overproduktie ook in gevaar kunnen komen. Van de zijde van de agrarische exporteurs in de wereld zijn namelijk afweermaatregelen te verwachten bij een stagnerende agrarische import in de E.E.G.

Loon- en prijsspiraal.

Een ander belangrijk criterium dat wij hier tenslotte willen bespreken is dat van de harmonische ontwikkeling van de algemene economie. Voedselprijzen bepalen voor een groot gedeelte de kosten van levensonderhoud. Een stijging van deze kosten als gevolg van hogere landbouwprijzen leidt op haar beurt tot looneisen in alle sectoren van de economie. Deze looneisen zullen op den duur moeten worden ingewilligd en zodoende op nadelige wijze het produktiekostenniveau beïnvloeden. Omdat de kostenfactor een van de criteria in de ontwerp-verordening is zal dit tenslotte tot een verdere prijsstijging van landbouwprodukten leiden. Dit proces van de loon- en prijsspiraal moet als een van de voornaamste oorzaken worden aangemerkt voor vele moeilijkheden bij de handhaving van een harmonische ontwikkeling van de algemene economie. Een harmonisatie van de landbouwprijzen naar een hoog niveau zet een dergelijke spiraalbeweging mede aan en stimuleert deze.

Slotbeschouwing.

Uit het bovenstaande conclusies trekken zou slechts een herhaling betekenen van hetgeen wij hierboven hebben gesteld. Het vraagstuk van de Europese landbouwprijs is hiermede uiteraard nog lang niet uitputtend behandeld. De bedoeling is evenwel duidelijk. Van hoge landbouwprijzen in Europa zal men weinig heil mogen verwachten. De ontwerp-verordening van de Commissie laat tot heden echter gelukkig voldoende ruimte voor interpretaties die een harmonisatie van de nationale prijzen naar een „redelijk” niveau mogelijk maken. Wat tenslotte uit het ministers-overleg inzake dit document zal resulteren blijft echter een verrassing. Aangenaam of niet.

's-Gravenhage.

Drs. J. Th. ADOLFSE.

's-Gravenhage.

B. H. M. VLEKKE.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

In de loop van de februari/maart-kasreserveperiode trad een duidelijke verkrapping van de geldmarkt aan het licht. De achterstand in de verplichte kasreserves moest worden weggewerkt door de afdracht van valuta aan De Nederlandsche Bank, waardoor de guldensaldi der banken werden versterkt en door gebruik te maken van de usantiële kredietfaciliteiten van de Centrale Bank. Een bedrag van f. 20 mln. papier werd aan de Bank verdisconteerd en de post voorschotten in rekening-courant liep met f. 17 mln. op. Kwantitatief belangrijker was de mogelijkheid tot stalling van schatkistpapier. De eerste dag, waarop deze transacties konden worden afgesloten was 21 maart, d.i. de laatste dag van de februari/maartperiode. Men mag aannemen, dat de belanghebbenden deze mogelijkheid op grote schaal hebben uitgebuit, want De Nederlandsche Bank staakte de aankoop-reeds de volgende dag.

De maart/aprilperiode is hierdoor ruim begonnen. Een tweede maatregel van de Centrale Bank werkt dit nog in de hand, nl. een — waarschijnlijk tijdelijke — verlaging van het kasreservepercentage van 5 pCt. tot 4 pCt. Het behoeft geen uitleg, dat nog in de loop van de huidige kasreserveperiode het in stalling gebrachte papier moet worden teruggekocht, nl. op 19 april a.s., hetgeen sterk verkrappend zal werken.

Kapitaalmarkt.

Een onderzoek van het C.B.S. naar de besparingen van niet-zelfstandigen werpt een verhelderend licht op de absolute omvang van deze groep en op de spaarquote. Van een beschikbaar inkomen van f. 17,2 mrd. werd f. 1,2 mrd. bespaard. De helft van deze besparingen waren die via pensioenfondsen en levensverzekeringsmaatschappijen. Aankoop van onroerend goed met netto f. 0,4 mrd. blijkt ook

relatief zeer belangrijk. Naarmate het inkomen hoger ligt, is het spaarpercentage ook hoger. Zo spaarden huishoudingen met een inkomen van f. 6.000 7 pCt., van f. 6.000 tot f. 10.000 11 pCt., van f. 10.000 tot f. 20.000 16 pCt. en boven f. 20.000 25 pCt. Alle percentages zijn indrukwekkend.

De Bank voor Nederlandsche Gemeenten komt wederom met een f. 100 mln. lening van $4\frac{1}{4}$ pCt. à $99\frac{1}{2}$ pCt., daarbij een lange tijd geleden begonnen reeks voortzettende.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H. & L. 1963	15 maart 1963	22 maart 1963
Algemeen	345	366 — 346	357	360
Intern. concerns	464	497 — 463	484	491
Industrie	319	342 — 321	329	330
Scheepvaart	134	153 — 135	143	143
Banken	257	261 — 233	237	234
Handel enz.	150	155 — 149	153	151

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 157	f. 166,90	f. 168,10
Philips G.B.	f. 139	f. 149,80	f. 152,80
Unilever	f. 138,40	f. 143,60	f. 148,40
A.K.U.	401 $\frac{1}{2}$	445 $\frac{1}{2}$	444 $\frac{1}{2}$
Hoogovens, n.r.c.	558	523	526
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	723	743	730 $\frac{1}{2}$
Zwanenberg-Organon	909 $\frac{3}{4}$	815	849 $\frac{3}{4}$
Van Gelder Zn	244	255 $\frac{1}{4}$	260
Amsterdamsche Bank	390	360	359 $\frac{1}{2}$
Robeco	f. 208	f. 215	f. 216

New York.

Dow Jones Industrials	652	676
-----------------------------	-----	-----

Restestand.

Langl. staatsobl. a)	4,24	4,22	4,21
Aand.: internationalen a)	3,20	3,37	
lokalen a)	3,86	3,86	
Disconto driemaands schatkist- papier	2		2-2 $\frac{1}{8}$

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

Te koop gevraagd

Proefschr. Dr. Schrijvers over
Bouwspaar-kassen. Uitg. 1942.
Tilburg—Leiden. D. v. d. Berg,
Overschiezeweg 2 klein I, Rotter-
dam-8.

* Te bestellen bij Uw boekhandelaar dan wel rechtstreeks bij de uitgever N.V. Koninklijke Nederlandse Boekdrukkerij H. A. M. Roelants Afd 8 te Schiedam.

DE TWENTSCHE BANK

heeft op haar

FINANCIËEL-ECONOMISCH BUREAU

plaats voor een

JONGE ECONOOM (Ec. Drs.)

Sollicitaties schriftelijk te richten aan
de afdeling Personeelzaken van het hoofdkantoor,
Spuistraat 138-150 te Amsterdam.

Prof. Mr. C. Westrate: De organisatie van het economisch leven. Een inleiding tot de economie. Tweede, herziene druk. H.E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1962, 334 blz., f. 24,50.

Dit boek onderscheidt zich van andere inleidingen door een historische en realistische benadering van de stof. In plaats van theoretische modellen te analyseren beschouwt het boek de achtergrond, de inrichting en de evolutie van

enkele belangrijke economische stelsels van de werkelijkheid. De vrije ruilverkeershuishouding, de centraal geleide en de gemengde volkshuishouding worden in drie hoofdstukken behandeld. Andere onderwerpen zijn het bedrijfsleven, de overheidshuishoudingen, de arbeid, het ruilverkeer en het geld- en kredietwezen, benevens de internationale economische betrekkingen.

In deze tweede druk is het boek up to date gebracht. Vooral de veranderingen in de organisatie der volkshuishouding van de Sowjet-Unie en nieuwe internationale ontwikkelingen, zoals de E.E.G., maakten dit nodig. Geheel nieuw is een paragraaf over „de economische betekenis van het grootbedrijf en van kartellering”.

N.V. BANK VOOR NEDERLANDSCHE GEMEENTEN

gevestigd te 's-Gravenhage

UITGIFTE VAN

f 100.000.000.— 4 $\frac{1}{4}$ pCt. 30-jarige Obligaties 1963

Grootte der stukken: nominaal f 1000.— en f 500.—.

Na de toewijzing kunnen desgewenst, in de plaats van obligaties, schuldregisterinschrijvingen, groot tenminste nominaal f 100.000.—, worden verkregen.

Ondergetekende bericht, dat de inschrijving op bovengenoemde uitgifte zal zijn opengesteld op

DONDERDAG 4 APRIL 1963

van des voormiddags 9 tot des namiddags 4 uur

TOT DE KOERS VAN 99 $\frac{1}{2}$ pCt.

bij de kantoren te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, voorzover in genoemde plaatsen gevestigd, van:

**Rotterdamsche Bank N.V.
De Twentsche Bank N.V.
Amsterdamsche Bank N.V.
Incasso-Bank N.V.
Lippmann, Rosenthal & Co.
R. Mees & Zoönen
Nationale Handelsbank N.V.
Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.
H. Oyens & Zonen N.V.
Pierson, Heldring & Pierson
Hope & Co.**

alsmede ten kantore der Vennootschap

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 27 maart 1963.

Opneming van deze lening in de beursnotering te Amsterdam en Rotterdam zal worden aangevraagd.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten, alsmede, in beperkte mate, de statuten en het laatste jaarverslag, zijn bij bovenstaande inschrijvingskantoren verkrijgbaar.

's-Gravenhage, 27 maart 1963.

N.V. Bank voor Nederlandsche Gemeenten.

Bij de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken te Amsterdam kan worden geplaatst een

HOOFD VAN DE GEMEENTELIJKE SOCIALE WERKPLAATSEN

Deze functionaris zal worden belast met de leiding van de bestaande werkplaats(en) voor lichamelijk of geestelijk gehandicapten en intensief worden betrokken bij de voorbereiding en inrichting van nieuw op te richten en aan zijn leiding toe te vertrouwen werkplaatsen.

Vereist zijn een opleiding in economische richting en een goed commercieel inzicht, organisatievermogen en technische kennis. Onontbeerlijk zijn voorts sociaal gevoel en pedagogisch-leidinggevende kwaliteiten.

Gegadigden voor deze moeilijke maar interessante werkring dienen bereid te zijn zich aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen.

Salaris f. 10.632,— - f. 14.718,— te verhogen met 4% huurcompensatie.

Aanstelling boven het minimum-salaris is mogelijk.

Vacantietoelage 4%; kindertoelage, verplaatsingskosten en bijdrage in de kosten van geneeskundige verzorging volgens gemeentelijke regelingen.

Aanstelling zal geschieden voor een proeftijd van één jaar.

Sollicitaties onder no. E 3196 binnen 10 dagen na het verschijnen van deze advertentie te richten aan de Directeur der Gem. Personeelsvoorziening, Sarphatistraat 92, Amsterdam-C.

Bij het Ministerie van Landbouw en Visserij kan worden geplaatst een:

ACADEMICUS

(landbouwk. ingenieur of econoom)

Gegadigden dienen belangstelling te hebben voor onderwerpen betreffende internationale agrarische samenwerking. Voorkeur gaat uit naar hen, die op dit ogenblik reeds kennis hebben vergaard. Eigenhandig geschreven sollicitaties onder no. 2-1399/7188 (in linkerbovenhoek env. en brief) aan het bureau Personeelsvoorziening v.d. Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

ARAMCO OVERSEAS COMPANY

The Hague

requires an

economist

The successful applicant be assigned to the Treasurer's Department. He will take an active part in the Company's economic and financial research and will gradually be introduced to the development of financial arrangements and procedures and to the administration of our insurance program.

This is an interesting position for a University degree (drs.) in Economics is required and some experience in a business organization would be preferred. Applicants should have a good command of spoken English and should be able to prepare analytical reports in the English language. They should have completed their first conscription in military service.

If you are interested in this position you are requested to write an application letter in the English language to ARAMCO OVERSEAS COMPANY, Personnel Department, Laan van Meerdervoort 55, The Hague. Your letter will be handled on a confidential basis.

HET VERBOND VAN NEDERLANDSCHE WERKGEVERS vraagt een

ECONOOM

en een

JURIST

Voor de vervulling van deze functies is nodig:

- belangstelling voor de economische en maatschappelijke vraagstukken van deze tijd;
- een goede stilistische vaardigheid en
- een ruime talenkennis.

De betrokkenen zullen in staat moeten zijn zich gemakkelijk in te werken in uiteenlopende vraagstukken van actuele aard.

Voor de vervulling van deze functies, die interessant en afwisselend werk bieden, wordt de voorkeur gegeven aan hen, die reeds enige jaren praktijkervaring hebben. Leeftijd circa 30 - 40 jaar.

Schriftelijke sollicitaties met uitvoerige inlichtingen te richten aan het secretariaat van HET VERBOND VAN NEDERLANDSCHE WERKGEVERS, KNEUTERDIJK 8, 's-GRAVENHAGE.

★

Adverteer in E.-S.B.

★

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVZERZEKERING EN LIJFRENT

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

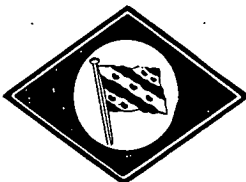
Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGEL - HAARLEM

De Coöp. Condensfabr. „Friesland” heeft zich als een der grootste melkverwerkende bedrijven ter wereld gedurende de laatste jaren sterk ontwikkeld.

De vergroting van haar binnen- en buitenlandse afzet heeft geleid tot een uitbreiding van het gebouwencomplex en van het gedifferentieerde productieapparaat. Een en ander heeft met zich mee gebracht, dat aan het doelmatig functioneren van het doelmatig functioneren van moet worden geschonken.

De afdeling efficiency verricht daartoe onderzoeken en zal onder supervisie van de bedrijfsleider adviezen moeten geven over aangelegenheden betreffende efficiency en produktiviteit en verbeteringen moeten introduceren.

DE COÖPERATIEVE CONDENSFABRIEK „FRIESLAND”

vraagt voor haar bedrijf te Leeuwarden

in verband met functieverandering van de huidige functionaris een

Bedrijfsekonoom als hoofd van de afdeling efficiency

voor het verrichten van onderzoeken en het invoeren van methoden op het gebied van de efficiency.

Hiertoe moeten o.a. worden gerekend:

- produktiviteits- en kostenfactoren
- doelmatige ruimte-indeling en routing
- intern en extern transport
- beloningssystemen verband houdende met de produktiviteit.

De functionaris zal daartoe moeten samenwerken met andere staf-functionarissen en afdelingschefs.

Voor vervulling van deze zelfstandige functie wordt gedacht aan een jong bedrijfs-ekonoom met enige jaren bedrijfservaring.

Sollicitaties met vermelding van personalia, opleiding en ervaring te richten aan de Afdeling Personeelszaken van bovengenoemd bedrijf, Postbus 226 te Leeuwarden.